

DOLMÁNYOS ISTVÁN

Károlyi Mihály és a „szentpétervári út”

(Az orosz—magyar szövetség gondolata 1914-ben)

A magyar függetlenségi párt négy évtizedes története nem bővelkedett merész külpolitikai lépésekben. A dualizmus „fejlesztésének” ingoványos talaján a külpolitika szükségszerűen másodrendű kérdéssé alacsonyodott. A párt ugyan sokszor bírálta a Monarchia diplomáciáját, de tagjainak többsége (a Kossuth Ferenc vezetése alatt álló irányzat) a részletkifogások ellenére hű maradt a német szövetség gondolatához. Még a kisebbséget alkotó Ugron Gábor—Holló Lajos-féle csoport sem fordult szembe határozottan a Ballplatz járszalag-politikájával, pedig nyílt elégedetlenséggel szemlélte a német befolyás elhatalmasodását. A párt egyetlen valamirevaló külpolitikai kísérlete Ugron Gábor századvégi tétova francia-akciója volt, amely azonban éppen személyi jellegénél és elszigeteltségénél fogva nem talált megértésre a francia kormányköröknél.

Míg Franciaország nagyjában-egészében állandónak tekinthető értékelést kapott a függetlenségi párt nyilatkozataiban, Oroszország megítélése az idők során lényeges változásokon ment keresztül. A „három császár szövetsége”-nek, vagyis a Monarchia és Oroszország szövetségének időszakában minden számottevő ellenzéki fellépés a hivatalos Oroszország és az írásban rögzített Habsburg—Romanov szövetség elleni hangulatkeltéssel járt együtt. A külpolitikai kérdésekben mozgékonyabb Ugron-irányzat akkori állásfoglalását jól mutatja, hogy az 1877—1878. évi orosz—török háború idején Ugron Gábor és hívei a Monarchia semlegességi nyilatkozatával dacolva, egy Erdélyből kiinduló fegyveres magánvállalkozással akarták hátbatámadni a cári csapatokat. Az osztrák császár és az orosz cár szövetségének megbomlása, majd Franciaország és Oroszország erőteljes közeledése új helyzetet teremtett. Az Ugron-irányzat francia rokonszenve akarva-akaratlan orosz szimpátiába kezdett áthajolni. Igaz ugyan, hogy maga Ugron Gábor még a századfordulón, az említett francia-akció idején is többször támadta a hivatalos Oroszországot, de követői többé-kevésbé nyíltan revízió alá vették a párt korábban kialakult véleményét. Az új század kezdetétől még a Kossuth-féle frakciónál is találkozunk az orosz—magyar történelmi kapcsolatokra, a cári Oroszország külpolitikájára vonatkozó engedékeny megállapításokkal. A hadügyi költségvetések tárgyalásakor és a Monarchia fontosabb külpolitikai lépéseinek időszakában csaknem mindig felharsant a függetlenségi pártnak az orosz támadás veszélyét lekicsinylő, s a cári külpolitika magyarbarátnak tartott lépéseit méltató kórusa. Anélkül azonban, hogy ebből a függetlenségi párt bármiféle konkrét következtetést levont volna a német szövetséggel való szakítást, vagy az esetleges orosz—magyar közeledést illetően.¹

¹ Ugron francia-akciójához és a függetlenségi párt orosz vonatkozású nyilatkozataihoz ld. *Dolmányos István*: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901—1904). Bpest. 1963. 106—107, 180—184. l.

Az utóbbi vonatkozásban csak az első világháború előtt kialakult politikai válság hozott újabb fejleményeket. A magyar irodalomtörténeti kutatás már régebben felhívta a figyelmet Ady Endre egyik 1914-ben írt — s az alábbiakban részletesen ismertetett — cikkére, amely a függetlenségi párti képviselők szentpétervári utazásának tervével kapcsolatban melegen támogatta egy olyan orosz—magyar szövetség megkötését, amely alkalmas lett volna elősegíteni a német befolyás elhárítását, a nemzeti függetlenség és az ország demokratizálásának kivívását. Nem tisztázódtak azonban a függetlenségi párt akciójának történeti körülményei, s így Ady Endre állásfoglalását sem sikerült megfelelő keretbe illeszteni. A szentpétervári utazás terve annál inkább felkeltheti a történetsszakutatók figyelmét, mert a függetlenségi párt pályafutásának szokatlan, s az orosz—magyar történeti kapcsolatok szempontjából is tanulságosnak ígérkező külpolitikai kezdeményezéséről van szó. Az a ma már kevésbé ismert tény, hogy hazánkban egy orosz-ellenes háború küszöbén ismert politikai tényezők és számottevő tömegek körében oroszbarát hangulat mutatkozott, önmagában véve is vonzó kutatói feladatokra utal.

Tanulmányunkban a szentpétervári terv hazai visszhangját, az orosz—magyar kapcsolatok folyamatában elfoglalt helyét, valamint a függetlenségi párt külpolitikai nézeteinek 1914 első felében megfigyelhető fejlődését kívánjuk megvilágítani. A további kutatástól várjuk azonban az akció oroszországi visszhangjának és a nemzetközi diplomáciai körökre gyakorolt hatásának részletes leírását.

1. A közvélemény értesül a szentpétervári utazás tervéről (1914 március — április első fele)

1914 tavaszán a munkapárti kormány és a vele szembenálló függetlenségi párti, néppárti, Andrássy-párti ellenzéki képviselők, valamint az utóbbiak csoportját bizonyos feltételekkel támogató szociáldemokraták éles küzdelme jellemezte a magyarországi politikai helyzetet. Tisza István, aki évek óta irányította a munkapárt tevékenységét, majd formálisan is a kormány élére került, az előző hónapokban kemény megtorló intézkedésekkel igyekezett visszaszorítani a népmozgalmakat, sőt a polgári-földesúri ellenzékre is érzékeny csapásokat mért. Törekvéseit több vonatkozásban siker koronázta, ami csak fokozta az ellenzék elkeseredettségét.

A belpolitika hadállásainál térdre kényszerített opposzió égett a revansvágytól. Mivel azonban nem volt a forradalmi megoldások híve, ilyen értelemben nem is mozgósíthatta a széles néprétegeket. Más eszközöz kellett folyamodnia. A kiutat akkor elsősorban a külpolitikai kérdések feszegetésében, illetve a külpolitikai akcióban találta meg, amelynek rendkívül kedvezett a feszült nemzetközi légkör.

A külpolitikai akció annál szükségesebbnek látszott és eredményesebbnek ígérkezett, mert a parlamenti ellenzék mindkét irányzatát feltüzelték a balkán-háborúk eseményei.

A Justh—Károlyi csoport több tekintetben felismerte a Monarchia kardcsörtető külpolitikájának kalandorságát, magyar-ellenességét, és az imperialista hatalmi tömbök esélyeit mérlegelve mindinkább meggyőződött a központi hatalmak gyengeségéről, belső ellentéteiről.

A német szövetség szilárd híveit is kétségekkel és elégedetlenséggel töltötte el, hogy a nagy konfliktus idején a Monarchia nem kapta meg Németország-

tól a várt segítséget. Ez adott lehetőséget a függetlenségi párt Apponyi-frakciójának és az Andrássy-csoportnak, hogy az orosz kérdéssel kacérkodva, a külpolitikai vitákat felhasználva ne csak a Tisza-kormány pozíciójának gyengítésén, de a német kormány befolyásolásán is munkálkodjék.

A kezdeményezés a parlamenti ellenzék fő erejétől, a függetlenségi párttól indult ki. Az egykori Justh-párt (jelentős részben a régi Ugron-féle frakció) az egyesült függetlenségi pártban a Monarchia külpolitikájának erőteljesebb bírálatát követelte. A párt vezetésében bekövetkezett változások elősegítették ennek az irányzatnak ideiglenes térhódítását. Az egyesült pártnak két elnöke volt: Kossuth Ferenc és Justh Gyula. Mivel azonban mindketten súlyos betegségben szenvedtek, a párt tényleges irányítása lassan az ügyvezető elnökké választott Károlyi Mihály gróf kezébe kezdett átesni. A fiatal politikusra nagy hatást gyakorolt a Monarchia külpolitikájával elégedetlen párt-csoportosulás,² s Justh betegsége idején az egész irányzat már őt tekintette szószólójának.

A korábbi sérelmi nyilatkozatokon túllépő külpolitikai akció 1913 októberében Károlyi Mihály párizsi utazásával kezdődött. A látogatás nyílt tüntetést jelentett a hármasszövetség ellen. Károlyi emlékirataiban nyomatékosan rámutat, hogy a párizsi tárgyalások az Oroszországhoz való közeledést és kapcsolatteremtést is szolgálták, de ennek a gondolatnak nyílt hangoztatására akkor még nem tartották elég érettnek, előkészítettnek az orosz-ellenes propaganda légkörében nevelt magyar közvéleményt.³ A párt tömegeit s a politikai kérdések iránt érdeklődő szélesebb publikumot ekkor még alig foglalkoztatták az orosz vonatkozású elképzelések, sőt arról sem értesültek, hogy a franciaországi látogatás után a függetlenségi párt ügyvezető elnöke Szentpétervárra készült. Mivel Károlyi Mihály nővére a Monarchia akkori szentpétervári követének, Szápáry Frigyes grófnak felesége volt, a tervbe vett utazást egyszerű rokoni látogatásnak kívánta volna feltüntetni.⁴ 1914 februárjában azonban Károlyi Mihály Oroszország helyett az Északamerikai Egyesült Államokba indult, s az amerikai utazás még inkább elterelte a közvélemény figyelmét a Monarchia keleti szomszédjáról.

A szentpétervári utazás terve azonban lassanként kiszivárgott. A munkapárti politikusok és a Monarchia külügyeinek sáfárjai, akik addig is nagy nyugtalansággal és haraggal szemlélték a függetlenségi párt ügyvezető elnökének nyugati tárgyalásait, még érzékenyebben reagáltak az Oroszországgal kapcsolatos tervekre. A kormány ún. néplapja február végén már az oroszbarátság vádját helyezte Károlyi Mihály elleni támadásainak középpontjába.⁵

Az ellenőrizhetetlen híreszteléseknél nagyobb benyomást gyakoroltak a politikai életre az ellenzék részéről Károlyi eltávozása után elhangzott orosz vonatkozású nyilatkozatok. Így Polónyi Géza egyik parlamenti felszólalása, amelyben egyetértően ismertette a *Novoje Vremja* c. orosz lap (az ún. mérsékelt jobboldaliak és az októbristák orgánuma) március 7-i számának egyik írását. A szóbanforgó cikk a baráti törekvések kiemelésével tárgyalta az orosz–magyar történeti kapcsolatokat és az Ausztriával való szembefordulásra szólította fel a magyar politikusokat. Polónyi Géza — e gondolatokat továbbfűzve — Romá-

² Igazmondó, 1914, máj. 16. 2. l.

³ *Károlyi Mihály*: Egy egész világ ellen. München. 1923. 87–93. l.

⁴ Lásd Károlyi erre vonatkozó nyilatkozatát, Magyarország 1914. máj. 1. 3. l. Vö.: A Nap, 1914. ápr. 8. 1. l.

⁵ Igazmondó, 1914. febr. 21. 5. l.

nia példájára utalva hangoztatta: „...be van bizonyítva, hogy Ausztria protekciója és a hármass szövetség nélkül is megállhatnak nálunknál apróbb nemzetek önállóságban és függetlenségben.” Megvádolta a kormánylapokat, hogy tudatosan „lázítanak Magyarországon az oroszok ellen azért, hogy a legközelebb bekövetkezendő ujoncz- és egyéb teheremeléseket már előre beharangozzák és megindokolják”. Végül elismeréssel szólt Károlyi Mihályról, „aki a nemzetnek igazán jól és helyesen felfogott érdekében a hármasszövetségi törhetetlen evangéliumot végre-valahára megtörte...”⁶

A függetlenségi párt Károlyi-frakciója részéről elhangzott külpolitikai nyilatkozatok, amelyek egyre gyakrabban hivatkoztak Oroszországra, annál inkább megriasztották a munkapárti kormányt, mert a néppárt és más ellenzéki csoportosulások egy ideig a fenntartások ellenére is bizonyos ösztönzéssel és együttérzéssel figyelték a függetlenségi akcióját. A néppárt központi orgánuma ebben az időben gúnyos kérdést tett fel a munkapárti kormánynak: „A magyar szabadság trubadurjai (ti. Tiszáék) miért zengenek halk szerelmi dalt Németország felé s miért a sötét akkordok, amikor Oroszország felé fordul tekintetük?” A lap természetesen félreérthetetlenül megírta, hogy a maguk részéről továbbra is a hármass szövetség hívei maradnak, de ennek ellenére megértéssel szemlélik a függetlenségi párt eljárását, mert az általuk becsült érdekeket sértve érzik, s úgy látják, hogy „Magyarországon a munkapárti kormánypolitika növeli az oroszbarát érzelmeket...”⁷ A néppárt vezetőinek későbbi nyilatkozatai hasonló szellemben értékelték az eseményeket.⁸

Az ellenzék Oroszország felé kanyarodó külpolitikai kampánya különösen megerősödött Vilmos császár schönbrunni és miramarei látogatásakor. Ezzel végleg betelt a pohár, Tisza István ellentámadásba kezdett. Először a parlamentben egyszerű külpolitikai zsarolással vádolta meg az ellenzéket. „És mire való ez a kacérkodás Oroszországgal és ez az állásfoglalás a hármasszövetség ellen — tette fel a kérdést — másra, mint arra, hogy rámutassanak, hogy az az elégedetlenség, amelyet Magyarországon ez az átkos kormány létrehoz, (derűtlenség) még a hármasszövetséghez való ragaszkodást is megingatja? És itt fantáziájuk még Bécsen túl egész Berlinig is el talál száguldani.”⁹

A következő lépés Tisza Istvánnak az Igazmondó c. lapban megjelent, nagy visszhangra talált cikke volt. Már a támadás formája is feltűnést keltett: a miniszterelnökök ritkán cikkeztek napilapokban, még kevésbé az akkoriban lenézett ún. népújságokban. Ha ennek ellenére cikket írtak, szinte bizonyos, hogy nem a külpolitikáról alkotott véleményüket tették közzé. Tisza István azonban éppen a külpolitikáról értekezett „A német császár Bécsben” c. cikkében. A reá jellemző fanatizmussal és a külpolitikai kérdésekben tanácsos körületekintés teljes hiányával magasztalta a német hadsereget és csempülte a Németországgal szembenálló nagyhatalmak hadi erejét, hogy ezzel a fennhéjázással

⁶ Az 1910. évi jún. hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója (a továbbiakban Képv.n.) 23. k. Bpest. 1914. 96, 122—123. l. — 1914. márc. 18.

A korabeli parlamenti pártok rendezetlen szervezeti életét jól jellemzi, hogy Polónyi Géza, aki ekkor formálisan nem tartozott a függetlenségi párthoz (vö. Népszava 1914. ápr. 21. 4. l.) ismételtén a párt nevében nyilatkozott, a függetlenségi párthoz tartozónak vallotta magát) (pl. Képv. n. 24. k. 171. l.). A párt is tagjaként kezelte, sőt, mint erre később még kitérünk, hivatalos megrovásban is részesítette.

⁷ Alkotmány, 1914. márc. 24. 1. l. — „A magyar nemzet és a hármasszövetség.”

⁸ Zichy Aladár gróf nyilatkozatát ld. Magyarország, 1914. ápr. 15. 4—5. l. („Zichy Aladár gróf a hármasszövetség ellen”). Rakovszky István nyilatkozata uo. ápr. 18. 6. l. („A helyzet”).

⁹ Képv. n. 23. k. 200. l. — 1914. márc. 20.

gátat vessen a hármasszövetség-ellenes hangulat továbbterjedése elé. Még azt a megállapítást is megkockáztatta, hogy az orosz birodalom „nagyravágyása” esetén a német hadsereg kétötöd része elegendő lesz Oroszország ellensúlyozására. Az ellenzék jó taktikával igyekezett megosztani. Kirohanásának élet azok ellen a függetlenségi párti politikusok ellen irányította, akik nem tették le a hűségesküt a hármasszövetség mellett. Ezekkel szembeállította a német szövetség mellett kitartó, „komolyabb, képzetebb” Andrássy Gyulát, Apponyi Albertet és elvárataikat. Ám az utóbbiak számára is volt bíráló szava. Burkolt formában megismételte azt a vádat, hogy az ellenzék kisebbsérendű tagjainak időleges szabadjára engedésével politikai zsarolást folytatnak.¹⁰

Tisza onnan kapott először feleletet, ahonnan nem várta. A cikket német közvetítéssel szárnyára vette a világsajtó. A párizsi és szentpétervári lapok felháborodással kommentálták a magyar miniszterelnök kardcsörtetését és elégtételt követeltek a Monarchiától. Tisza kifejezésmódja a bécsi körökben is visszatetszést keltett. Néhány nap múlva Tisza István újabb külpolitikai újságcikkkel jelentkezett az Igazmondóban, s egy sokkal taktikusabb írással hozta helyre a hibát. Most már bizonygatta, hogy „maga az orosz cár őfelsége, de általában az orosz külpolitika felelős intézői azt a helyesebb, tisztultabb orosz politikát követik, amelyik nem hoz ellentétbe egymással, nem idézi fel reánk a háborúi veszedelmeit. Ezt örömmel és elismeréssel vesszük tudomásul s a magunk részéről szívesen meg tesszünk mindent az egyetértés megerősítésére.”¹¹ Tisza tehát esztúrt tettettét oroszbarátsággal igyekezett elejét venni a függetlenségi párt esetleges orosz-orientációjának.

Tulajdonképpen az Igazmondóban közölt Tisza-cikkkel kapcsolatban tudatosodott a szélesebb közvéleményben, hogy az ellenzéki vezetők egy része a hármasszövetséggel elégedetlenkedve, az Oroszországhoz való közeledésre gondol. Néhány héten keresztül ez az eshetőség foglalkoztatta a politizáló ember-tömegeket.

Érthető, hogy az Abbáziából hazaérkező Justh Gyulának azonnal külpolitikai nyilatkozatot kellett adnia. „Nagyon helyesen tették, ha támadták a hármasszövetséget” — jelentette ki Károlyiék akciójáról a függetlenségi párt népszerű elnöke. Az óriási fegyverkezés és az országban uralkodó politikai terror bizonyítja, hogy a szövetség politikája nem vitte előre Magyarország érdekeit. Justh úgy látta, hogy a magyar politika válaszüthoz ért. „Amennyire ez lehetséges, a hármasszövetség keretében, ha pedig nem lehetséges, — és amint az előzmények mutatják, nem lehetséges — akkor más szövetségben kell keresnünk a nemzet nagy érdekeinek érvényesítését.” Magyarországnak a balkán-államokhoz kell közelednie, velük kell bizonyos megegyezésre jutni. A nyilatkozat még nem említette Oroszországot.¹² Justh Gyula hármasszövetség-ellenes megjegyzéseinek visszhangját növelte, hogy korábban évtizedeken keresztül maga is a szövetség határozott támogatóihoz tartozott.

A függetlenségi párt elnöke még nem említette a szentpétervári utazás gondolatát, de nyilatkozatának közzétételekor a kormánypárti Az Újság tudni vélte, hogy a Károlyit követő képviselők az orosz fővárosba készülnek és „a hár-

¹⁰ Igazmondó, 1914. márc. 28. 2. l. — Tisza nyomán a lap a továbbiakban is szorgalmasan támadta a „muszkabarát” Polónyi Gézá és Károlyi Mihályt. Ld. pl. 1914. ápr. 4. 3. l.

¹¹ Uo. 1914. ápr. 11. 2—3. l. — „Megint a külügyekről.”

¹² A Nap. 1914. ápr. 7. 3. l. — „Justh a hármasszövetség ellen.” A Nap számára adott nyilatkozatot a Magyarország is közölte 1914. ápr. 7. 5. l. (Vö. az ápr. 8-i sz. 5. lapján található sajtóhiba-helyesbítéssel.)

mas entente és különösen az orosz szövetség mellett foglalnak állást”.¹³ A Justh-frakcióhoz közelálló A Nap (formálisan független bulvárlap) bizonyos fokig alátámasztotta ezt az értesülést, amikor elismerte, hogy az amerikai utazás előtt Károlyi valóban Oroszországba kívánt látogatni, most pedig „még nem lehet tudni, hogy tulajdonképpen hogyan áll az oroszországi kirándulás egész terve. Nem lehet tudni, hogy csak terv-e, vagy már szándék. De annyi bizonyos, hogy komoly és jelentős dolog lehet, mert a kormányt módfelett fölingerelte és megijesztette...”.¹⁴

A Nap szerkesztőségének bizonytalankodó véleményétől eltért Beck Lajosnak, a függetlenségi párt ügyvezető igazgatójának és Lovászy Mártonnak, a párt elnöki tanácsa tagjának ugyanebben a számban közölt nyilatkozata. Lovászy kerekén kijelentette, hogy a szentpétervári útról semmit sem tud, semmit sem hallott. Beck Lajos nyilatkozata valamivel többet mond, de szintén tagadó értelmű: „Sem hivatalos, sem egyéb formában ilyen eszme ki nem alakult. Beszélgetni beszélgettünk arról, hogy — amint a nagy kultúrnemzetek közt általában szokásos parlamenti érintkezés — nem volna semmi különös abban sem, ha kirándulnánk Oroszországba. Ez a beszélgetés azonban — ismétlem — nem öltött konkrét formát, úgy hogy a tervről komolyan beszélni ma még nem lehet.”¹⁵

A nyilatkozatok hangja és a lap szerkesztőségének kommentárja között mutatkozó árnyalati különbség már felhívja a figyelmet a függetlenségi párton belül mutakozó ellentétekre.

Beck és Lovászy nyilatkozatát a Magyarország is közölte, és a következő megjegyzést fűzte hozzá: „A szentpétervári látogatás tervéről mi ugyan semmit sem tudunk, sőt tudtunkkal nem is tervezték eddig ilyen kirándulást.”¹⁶

A buzgó cáfolás nem fegyverezte le az osztrák lapokat és a kormánysajtót. A Neue Freie Presse április 8-i számában Justh nyilatkozatát ismertette (bár amint jeleztük, Justh Oroszországról nem beszélt) azzal vádolta a függetlenségi párt elnökét, hogy Oroszország karjaiba akarja hajtani Magyarországot és szlavofil politikát folytat. A támadás Justh Gyulát ismét szólásra kényszerítette. A Világ munkatársának újabb nyilatkozatot adott. „Én sohasem mondtam, hogy szlavofil vagyok. Igenis bíráltam és fogom is bírálni a hármasszövetséget abból a szempontból, hogy Magyarország érdekeit előbbre viszi-e vagy sem” — jelentette ki és hozzátette, hogy olyan szövetséget kíván, „amely nem elnyomja, de előmozdítja a magyar érdekeket is. Ha ez lehetséges a hármas szövetségben, maradjunk benne, mert hisz én nem vagyok dogmatikus ellensége ennek az alakulásnak. Igaz, hogy dogmatikus híve sem. De most német járszallagon vezette-tünk.” A nyilatkozat egyebek mellett megemlítette, hogy a kossuthi Duna-konföderációs terv szellemében közeledni kellene a Balkán-államokhoz. Oroszországról érdekes módon ez alkalommal sem emlékezett meg Justh Gyula.¹⁷

¹³ Az Űjság, 1914. ápr. 7. 3—4. l. — „Magyar—muszka barátkozás.”

¹⁴ A Nap, 1914. ápr. 8. 1—2. l. — „Föl Oroszországba?”

¹⁵ Uo.

¹⁶ Magyarország, 1914. ápr. 8. 2—3, 4. l. A következő nap még határozottabban tagadta az utazás tervét: „Mi már tegnap kijelentettük, hogy ilyen tervről tudomásunk nincs, ma pedig alaposan utánajártunk a dolognak s módunkban volt meggyőződni, hogy a híresztelés semmi alappal nem bír. A függetlenségi párt vezetősége kebelében ilyen terv egyáltalán nem merült föl...” Uo. ápr. 9. 2. l.

¹⁷ Világ 1914. ápr. 10. 3. l. — „A függetlenségi párt és a hármasszövetség.” A következő nap Justh hasonló tartalmú nyilatkozatot adott a Neues Wiener Journal-nak, amelyet magyar nyelven a Magyarország ápr. 12-i száma közölt. 8. l. — „Justh Gyula a hármasszövetségről.”

Justh Gyula második nyilatkozata kapcsán a függetlenségi párti sajtó ismét foglalkozott a szentpétervári utazás tervével. A Magyarország még ez alkalommal is vaklármának tartotta a felrepült híradást, de most már hozzátette, hogy szükség van az Oroszországhoz való közeledésre. „A legutolsó balkáni válság — írta —, melynek terheit a magyarság viselte el, meggyőzőtt bennünket arról, hogy egyedül az Oroszországgal való megégyezés garantálhatja a kettős monarchia békéjét.” A továbbiakkal a lap figyelemreméltó megjegyzést tett: „Károlyiék akciója volt tulajdonképpen az oka, hogy Berchtoldék közeledtek Oroszországhoz. Így akarta Bécs Budapestet megelőzni.” Ezzel azonban a Magyarország szerkesztősége közvetve elismerte, hogy a Károlyi-csoport orosz akciót tervez.¹⁸

A Nap ennél is tovább ment. „Kormánypárti forrásból — Péterváron keresztül — azt jelentik, hogy a függetlenségi képviselők nem kaptak meghívást orosz politikai körökből és a kirándulás ismeretlen okokból elmarad. Ez a híradás legfőleg a munkapárt és a külügyminiszter óhaját fejezi ki”¹⁹ — olvassuk egyik szerkesztőségi cikkében. Vagyis a Justhhoz közelálló lap a kormánypárti hírforrással szemben is fenntartotta, hogy a függetlenségi képviselők valóban meghívást kaptak Oroszországból, sőt hirtelen a szentpétervári utazást is kilátásba helyezte! Ugyanebben a számban a szokásosnál nyomatékosabban különítette el Apponyi Albert politikáját az ellenzék többi vezetőjének állásfoglalásától.

Apponyi ugyanis abban a mértékben, ahogy az ellenzék egy részénél teret hódított a hármasszövetség politikája által kiváltott ingerültség, egyre kevésbé hangoztatott sérelmi szempontokat. Ehelyett inkább a német szövetség védelmét és a Károlyi-féle irányzatnak a függetlenségi párton belül történő visszaszorítását tartotta feladatának. Szócsöve, a Független Magyarország már az Igazmondó emlékezetes cikkei óta szembehelyezkedett a hármasszövetség elleni tendenciákkal. Jóllehet elítélte Tisza István fellépését, de a magyar miniszterelnökkel szemben Berchtold közös külügyminisztert eszményítette.²⁰ Kisvártatva Apponyi személyesen is jelentkezett, mintha választ kívánt volna adni a Nap megjegyzésére.

Husvét vasárnapján közzétett cikkében²¹ tényként állapította meg, hogy az elégedetlenség „egyes függetlenségi politikusoknál és a függetlenségi közvélemény némely részében a hármasszövetség ellen napról-napra inkább terjed”, de azt állította, ennek tulajdonképpen nem a szövetség politikája, hanem a Tisza-kormány az oka. Csupán optikai csalódásról van szó, s ezért nem a szövetség, hanem a kormány ellen kell akciót folytatni. Végül Apponyi meleg szavakkal tett hitet a hármasszövetség mellett. Mivel a függetlenségi párt részéről óvatos kritikában részesítették a nyilatkozatot,²² Apponyi néhány nap múlva újabb interjút adott. Mikor a közte és Károlyi között kialakult „differenciák” esetleges kedvezőtlen hatásáról faggatták, a következőket jelentette ki; „Mint hogy a hármasszövetség-ellenes hangulatért én elsősorban a kormány politikáját teszem

¹⁸ Magyarország, 1914. ápr. 11. 3. l. — „A bécsi lelkiismeret.”

¹⁹ A Nap, 1914. ápr. 11. 1. l. — „Delegációs roham a hármasszövetség ellen.” Néhány nappal korábban sajtóhír jelent meg az orosz dumaképviselők egy csoportjának a függetlenségi párthoz intézett meghívásáról: Az Újság, 1914. ápr. 7. 3. l.

²⁰ Független Magyarország, 1914. ápr. 1. 1. l. — „Tisza külpolitikai cikket ír.” Vö. ápr. 8. 1. l. — „Az ellenzék és Oroszország.”

²¹ Magyarország, 1914. ápr. 12. 1—3. l. — „Külpolitikáról.”

²² Uo. 7. l.

felelőssé, nyilvánvaló, hogy ez a politika a maga javára nem használhatja ki az én fölfogásomat.”²³

A valóságban azonban Tisza István sohasem mulasztotta el Károlyi Mihály irányvonalának szembeállítását az ellenzék olyan „komoly” vezetőinek véleményével, mint Apponyi Albert vagy Andrássy Gyula.²⁴ A miniszterelnök jól tudta, hogy a német szövetséget támogató függetlenségi pártiak a kormány fontos szövetségesei lehetnek a külpolitikai vitában. Éppen ebből a felismerésből fakadt a munkapárt ingerültsége, amikor úgy ítélte, hogy Andrássy, Apponyi és társaik eljárása nem mindenben felel meg a hármasszövetség érdekeinek. A kormánypárti lapok bírálták az ellenzék németbarát elemeit, hogy nem harcolnak eléggé a „muzska kinin” hívei ellen: megértésről biztosítják a Károlyi-féle „muzsika-imádókat”, s így könnyelműen babrálnak a nemzeti közvélemény „finom srófjai és csavarjai” körül.²⁵ E következtetlenség okát a hatalomvágyban látták. A német-barát ellenzéki vezetők fenntartásaik hangoztatásával és a Károlyi-csoport időleges ösztönzésével csak a Tisza-kormányt akarják megbuktatni. Ila ez megtörténik, „Andrássy Gyula miniszterelnök úrnak csak intenie kell és Károlyi Mihály miniszter úr ez életben nem néz többé Oroszország felé”.²⁶ A bírálat lendületében tehát még a Károlyi-frakció eljárását is pusztá taktikázásnak és zsarolásnak nyilvánították.

A kormánysajtó több vonatkozásban leegyszerűsített — bár Andrássy Gyula, Apponyi Albert és Kossuth Ferenc politikáját illetően sok igazságot tartalmazó — helyzetmegítélése túlságosan derűlátó következtetések levonásához vezetett. „A Muszkaországba tervezett kirándulástól maguk is megijedtek” — összegezte a véleményét a munkapárt vezető lapja, és fölényes biztonsággal temette a máris elfeledtnék hitt ellenzéki gondolatot.²⁷ Pedig a szentpétervári út terve éppen a következő két hét során jutott legközelebb a megvalósításhoz.

2. A függetlenségi képviselők utazásának terve az érdeklődés középpontjában (1914 április második fele)

Április derekán figyelemreméltó változás tapasztalható a Justh—Károlyi-frakció magatartásában. Míg korábban e csoport vezetői inkább kerülték az oroszországi utazás témáját, sőt több ízben kifejezetten tagadták a terv létét, ettől kezdve nyíltan szóltak készülődésükről és az orosz—magyar közeledés hasznáról.

Először a frakció szócsöve foglalt állást az utazás mellett. „A történelem megtanította a hazájukat szerető magyarokat és oroszokat, hogy az egymáshoz való közeledést keressék és így szabaduljanak az osztrák—német ármány nyomása alól” — idézte helyeslően a Novoje Vremja egyik nyilatkozatát. A lap szerint az utazás dolgában főként Károlyi Mihály távolléte miatt nem történt elhatározás.²⁸

A Novoje Vremja újabb cikkéről Justh véleményét is kikérték. A legtekintélyesebb függetlenségi vezető ez alkalommal nem zárkózott el Oroszország

²³ Uo. április 17. 3—4. l. „Apponyi nyilatkozata.”

²⁴ Tulajdonképpen az utóbbi irányította az ellenzék németbarát szárnyának tevékenységét. Nyilatkozatai nagyjában-egészében fedték Apponyi elképzeléseit. Lásd Független Magyarország ápr. 8. 1. l.; Magyarország, ápr. 11. 3. l.

²⁵ Az Újság, 1914. ápr. 8. 1—2. l. — „A jelszó.”

²⁶ Uo. ápr. 17. 1. l. — „Rovás.” Lásd még: Igazmondó, 1914. ápr. 18. 3. l.

²⁷ Az Újság, 1914. ápr. 9. 1. l. — „Rovás”; április 10. 1—2. l. — „A szövetség ereje.”

²⁸ A Nap, 1914. ápr. 17. 1. l. — „A függetlenségek pétérvári útja.”

említésétől, mint a Novoje Vremja korábbi cikkéről adott nyilatkozatában. „Mi magyarok örömmel fogadhatjuk, hogy az orosz közvélemény rokonérzését nyilvánítja a magyarok iránt. Örvendetesnek kell ezt tartanunk, mert az orosz nyilatkozatokban jelentős közlekedés mutatkozik Magyarországhoz, amely hangulat föltétlenül kedvező hatású lesz Magyarország jövődő politikai és közgazdasági fejlődésére” — mondotta Justh Gyula, és megragadta az alkalmat, hogy ismét élesen bírálja a német járszalag politikáját.²⁹

A Justh—Károlyi csoport külpolitikai akciójának további kibontakozása szoros kölcsönhatásban volt a magyar tömegek körében hódító németellenes hangulattal. Batthyány Tivadar, akit Károlyi Mihály leghűségesebb elvbarátai között tartottak számon,³⁰ már április 12-én azt a korjelenséget emelte ki egyik cikkében, hogy „a hármasszövetség-ellenes mozgalom, összes következményeivel együtt rohamlépésben terjed”, és hozzátette, hogy „átmegy a nép vérébe az a tudat, hogy a mai munkapárti reakciós, magyarellen, szabadságellenes uralmat is legalább részben a német szövetség terhére kell írni.”³¹

Batthyány szemléletomást túlozta a függetlenségi képviselők akciójának tömeghatását, de több adat arra mutat, hogy a függetlenségi párt befolyási körébe tartozó tömegek helyeselték a hármasszövetség bírálatát.³² Ebben az időben a „Magyarország” is hangsúlyozta a függetlenségi párthoz szító közvéleménynek a párt vezetőire gyakorolt hatását. „Nem ellenzéki aknamunka hát nálunk a német szövetség elleni álláspont, hanem *országos hangulat* (kiem. az eredetiben). Hisz az ellenzék vezetői közül: Kossuth, Apponyi, Andrássy, Zichy annyi csalódás után is még mindig a német szövetség mellett nyilatkoznak. De ők is érzik ezt az egyre növekvő hangulatot...”³³

Témánk szempontjából különös érdeklődésre tart számot az április 20-án Félégyházán megtartott nagyszabású függetlenségi párti népgyűlés, ahol a Justh—Károlyi csoport neves vezetői éppen a külpolitikai akciót tárták az egybesereglett több ezer főnyi tömeg elé. A szónokok egymás után támadták a hármasszövetség politikáját és nyíltan hangoztatták egy új külpolitikai orientáció lehetőségét. „Szembe kell helyezkedni azzal a szövetséggel, amely csak áldozatokat kíván tőlünk. Új barátok után kell nézni, meg kell ragadni az oroszok és franciák szimpátiáját” — hangoztatta Holló Lajos.

Utána Lovászy Márton mondott beszédet, amelyben még határozottabban szólt egy esetleges orosz—magyar közeledésről. „A német hatalom — mondotta Lovászy — ezer esztendeje arra törekszik, hogy elnyomja a magyarságot. Ezt az elnyomást tovább nem tűrjük és keresünk más szövetségest. Ha kell a muszkát.”

A hallgatóság „A Nap” tudósítója szerint hatalmas tapssal fogadta Lovászy beszédét. A Népszava beszámolója, amely a tömegek magatartása szempontjából hitelesebbnek számít, e viharos tetszésnyilvánítást pontosan az orosz szövetség említéséhez rögzítette.³⁴

²⁹ Uo. ápr. 18. 3. l. — „Justh az orosz közeledésről”; a nyilatkozatot a Magyarország ápr. 18-i száma is közölte. 6. l.

³⁰ Ld. A Nap, 1914. ápr. 16. 1—2. l. — „Az ellenzék külpolitikája.”

³¹ Magyarország, 1914. ápr. 12. 3—5. l. — „A hármasszövetségről.”

³² Zlinszky István képviselő beszámolójában határozottan kijelentette, hogy nem híve a szövetségnek. A jelenlevő hallgatóság élénk tetszéssel fogadta Zlinszky szavait. Ld. uo. ápr. 15. 5. l. — „Beszámoló.”

³³ Uo. ápr. 17. 1. l. — „Magyarok és németek.”

³⁴ Népszava, 1914. ápr. 21. 3—4. l. — „Függetlenségi népgyűlés a hármasszövetség ellen.”

A továbbiakban Buza Barna fejtegette az orosz birodalommal való összeköttetés bizonyos előnyeit, majd a népgyűlés a határozat elfogadásával véget ért. „Különös örömmel üdvözlí a népgyűlés — szólt a határozat — azt a politikai törekvést, mely a Balkán államokkal, Francia- és Oroszországgal kíván békés megegyezést teremteni.”³⁵ Érdekes körülmény, hogy amíg a szónoklatokban — nyilván a tömeghatásra számítva — az orosz közeledés mozzanata állt előtérben, a határozat az utolsó helyen említette Oroszországot.

A félegyházi népgyűléssel egyidőben Polónyi Géza nyilatkozatot adott a berlini Nationalzeitungnak. Véleménye lényegében fedte a Lovászy által előadottakat: „... az 1849-re való visszaemlékezés bizonyos averzióval tölt el Oroszország iránt, de az önfenntartás ösztöne az utat Oroszország felé mutatja és nekünk ezt az utat követnünk kell, mert veszedelmeztetve látjuk Magyarországnak jövőjét a hármasszövetség politikája által.” Polónyi az orosz–magyar szövetséggel Oroszország fegyveres erejének támogatását kívánta megszerezni, s egyszersmind biztosítani óhajtott Franciaország és Anglia pénzügyi segítségét. „Hogy miképen gondolom ennek az agitációnak a jövőjét? — folytatódik a nyilatkozat. — Ezt a célt kívánja szolgálni az ellenzéki képviselőknek sokat vitatott oroszországi utazása is. Ez az utazás már egyszer tervbe volt véve és én magam meg vagyok arról győződve, hogy a magyar képviselők kirándulása Oroszországba, amelynek az a célja, hogy az ottani gazdasági köröket összhangba hozzák a magyarokkal és a két népet közelebb hozza egymáshoz, csak előnyös lehet. Én magam szívesen vennék részt egy ilyen utazásban és remélem, hogy ez a közeljövőben meg is fog történni.” A nyilatkozat záró mondatai hangsúlyozták, hogy „a függetlenségi párt csaknem zárt sorokban áll mögöttünk. Egyes pártvezéreinek nyilatkozatai (utalás Apponyi Albert és Kossuth Ferenc állásfoglalásaira — D. I.), amelyeket én fölötte nagyra becsülök, ebben a tekintetben csak egyéni véleménynyilvánítások.”³⁶

A Justh—Károlyi-csoport tüntető hadjárata és ennek tömegvisszhangja haraggal töltötte el a bécsi és budapesti kormányköröket. A Neue Freie Presse április 18-i vezércikke gonoszságnak nevezte a szentpétervári utazás tervét.³⁷ A következő nap a Pester Lloyd vezércikke támadta az ellenzék vezetőit és még az ellen is tiltakozott, hogy a Monarchia közvetítő szerepet játsszék a nagyhatalmi csoportulások között.³⁸ A magyar kormányajtó nyíltan hazaárulással és harácsolási vággal bélyegezte meg Károlyi Mihályt és a Szentpétervárra készülő képviselőket.³⁹ Sőt maga a miniszterelnök is szükségét érezte, hogy az Igazmondóban újabb kirohanást és fenyegetést intézzon az orosz közeledés lehetőségét emlegető függetlenségi pártiak ellen. Tisza István egyszerű „tányérozásként”, a pártkassza kényszerűségéeként igyekezett bemutatni a látogatás tervét.⁴⁰

A függetlenségi ajtó azonnal felvette a harcot a rágalmak ellen és egyéb érvei mellett arra hivatkozott, hogy 1867-ben a kiegyezés ellen tiltakozó Kossuth Lajost is orosz ügynökséggel vádolták meg az osztrák zsoldban álló politikusok. Ezzel kapcsolatban közzétették Kossuth Lajos néhány írását, aki tiltakozott e

³⁵ A Nap, 1914. ápr. 21. 1. l. — „Népgyűlés a hármasszövetség ellen.”

³⁶ Népszava, 1914. ápr. 21. 4. l.

³⁷ Ld. Az Újság ismertetését ápr. 18. 3. l.

³⁸ Pester Lloyd, 1914. ápr. 19. (Morgenblatt) 1. l.

³⁹ Ld. pl. Az Újság, 1914. ápr. 24. 2. l.

⁴⁰ Igazmondó, 1914. ápr. 25. 2—3. l. — „Amerikából Pétervárra.”

vád ellen. Kossuth ugyanakkor rámutatott, hogy Magyarországgal az orosz mumus segítségével igyekeznek elfogadtatni az osztrák gyámkodást, jöllehet éppen az osztrák birodalom hozza a magyarok nyakára a külső inváziót.⁴¹ E válasz annál találóbb volt, mert a szentpétervári utazás tervével kapcsolatban az osztrák és magyar kormánylapok nagyon szívesen hivatkoztak Kossuth Lajos törhetetlen cárelenességére.

A különböző vádakkal és rágalmakkal szembeszállva a Magyarország dacosan a Novoje Vremja egyik cikkét idézte, amely kigúnyolta, hogy Károlyi Mihályt, a gazdag földbirtokost, Berchtold sógorát ugyanúgy az orosz megvesztegetés vádjával illetik, mint a pánszlávizmus elleni harc ürügyén kipécézett szegény ördögöket.⁴² Egyébként a függetlenségi sajtó ezekben a hetekben több ízben közölt orosz tárgyú cikkeket. Az egyik tudósítás az orosz politikai helyzetet értékelte. Megállapította, hogy „az annak idején nagy erőfeszítéssel levert forradalom újból felüti fejét... a lakosság mindenütt a legnagyobb mértékben elégedetlen a helyzettel, amire annál nagyobb oka van, mert a bürokrácia apró és nagy zsarnokai ismét teljesen szabadjára vannak eresztve”.⁴³ Más alkalommal Bakonyi Endre Williams és Alekszinszkij könyveinek ismertetése kapcsán felevenítette személyes emlékeit az orosz forradalmi diáksággal történt találkozásairól. Bakonyi még ekkor is a konzervatív polgár szemléletével ítélte emlékeiről, de az elismerés szavait sem tagadhatta meg egykori tanuló társaitól: „És hogy szerettem őket a szegénységükért, a heroizmusukért, a tanulásukért, azért, amik lehettek volna.”⁴⁴

A „Gyeny” c. orosz lap híradását, amely szerint Oroszországban a legmelegebben és a legbarátságosabban készülnek fogadni a magyar képviselőket, a „Magyarország” örömmel ismertette. „Külpolitikánk egész jövőjére nagyfontosságú érték lenne az orosz közvélemény magyarbarát hangulata. Ha egyéb nem, itt van a nemsokára lejáró kereskedelmi szerződések dolga. Ebben is feltétlenül csak előnyünkre lesz, ha barátságossá válik irántunk az oroszok érzése. De általában hiszen mindig azzal fenyegetnek minket, hogy Oroszországból készül ránk a veszedelem, Oroszország akar minket legyőzni, felosztani. Hát ha ehelyett most barátságos érzés támad irántunk az orosz közvéleményben, nem csak előnyös lehet az nekünk, nem csak örülhetünk rajta?”⁴⁵

Ilyen körülmények közt érthető, hogy Károlyi Mihály hazaérkezésének híre — április 24-ére várták — a magyar parlament mindkét táborában a szenvedélyek felcsigázásához vezetett. Április 23-án a Justh—Károlyi frakcióhoz legközelebb álló lap nyíltan nekitámadt a függetlenségi párt elnöki tanácsának, mert az nyilatkozatban jelentette ki, hogy a hármasszövetség kérdésével még nem foglalkozott. A magyar mezőgazdasági kivitel elzáró német tilalmi vámok káros hatására és más tényezőkre utalva követelte, hogy a párt végre „csináljon külpolitikát”.⁴⁶

A függetlenségi párt ellenlábásainak izgalmát jól tükrözte Desbordes Ernő képviselőházi felszólalása, aki szinte vásári hangon beszélt a Szentpétervárra készülökről és megbélyegezni igyekezett az ellenzéknek azt a határozatát,

⁴¹ Magyarország, 1914. ápr. 26. 34—36. l. — „A magyarok és muszkák.”

⁴² Magyarország, 1914. ápr. 4. 6. l. — „Orosz hang az ellenzék küzdelméről.”

⁴³ Uo. ápr. 8. 7. l. — „Zavaros helyzet Oroszországban.”

⁴⁴ Uo. 1914. ápr. 16. 1—2. l. — „Az orosz »intelligencia«.”

⁴⁵ Uo. ápr. 16. 2—3. l. — „Magyarbarát hangulat Oroszországban.”

⁴⁶ A Nap, 1914. ápr. 23. 1. l. — „Áldozati bárány.”

hogy a delegációs szereplésre való jobb felkészülés érdekében egyelőre távoltartja magát a képviselőház üléseitől.⁴⁷

A munkapárt harci készülsége a kulisszák mögött is tetőfokra hágott. A Belügyminisztérium titkos ügynökeivel már korábban figyelemmel kísérte az ellenzék szélső szárnyának mozgalmát. A Justh—Károlyi-csoport külügyi akciója iránt mind a magyar, mind a közös minisztériumok élénken érdeklődtek. Április 23-án a Belügyminisztérium egybegyűjtötte a legfrissebb ügynöki jelentéseket és kísérléssel ellátva, megküldte a külügyminiszternek. E kísérléssel — mely mindmáig a szentpétervári utazás ügyének egyetlen fellelhető levéltári emléke — a jelentések összegezése alapján kétségtelennek tartja, hogy a függetlenségi párt tárgyalásokba kezdett a budapesti orosz főkonzulátussal.

A „*kívül belül bizalmas*” jelzéssel ellátott iratban a következőket olvassuk:

„A székesfővárosi államrendőrség detectiv testületének főnökhelyettese által tett háromrendbeli bizalmas jelentést másolatban van szerencsém Nagyméltóságodnak szíves tudomásulvétel, esetleg intézkedés végett tisztelettel megküldeni.

A bizalmas értesülés szerint a függetlenségi országgyűlési képviselők pétervári utazása ügyében a budapesti orosz főkonzulátusnál tárgyalások indultak meg, amelyeknek során az is kilátásba helyeztetett volna, hogy Szentpétervárra menő képviselők az 1849-iki háború alkalmával orosz hadsereg által elfoglalt magyar zászlókat megkapnák, hogy ezzel eljárásuknak súlyt és népszerűséget szerezzenek.”⁴⁸

Károlyi Mihály április 24-én valóban megérkezett. A kormány látványos külpolitikai fellépéseket várt tőle. A hazaérkezést követő napok sajátossága, hogy a függetlenségi párt ügyvezető elnöke tartózkodott mindenféle megnyilatkozástól és idejét a tárgyalásokra fordította. Mégis, az ünnepélyes fogadtatást követő újabb fejlemények igazolni látszottak a kormány aggodalmait. Április 26-án sajtóközlemény jelent meg a szentpétervári utazás közeli, május hónapban történő megvalósításáról. Az utazással kapcsolatos részletek közül valóságos szenzációnak számított az a bejelentés, hogy Justh Gyula már útlevelet váltott Oroszországba és azt a budapesti orosz főkonzulátusnál láttamoztatta. A közlemény szerint Károlyi Mihályt és Justh Gyulát körülbelül harminc képviselő kívánja elkísérni. Szentpétervár a magyar képviselők számára olyan fogadtatásra készül, „melyhez foghatóan ott idegenek még nem részesültek”. Megvan a lehetősége a hatvannégy szabadságharcos lobogó visszaszerzésének. Az Oroszországba készülő képviselőcsoport egy hódmezővásárhelyi népgyűlésen kívánja meghirdetni az első nyílt és határozott külpolitikai állásfoglalást. „A vásárhelyi jeladás nyomában a népgyűlések százain hangzik el a jelszó: borítsunk fátyolt a múltra és mellőzve mindent, ami elválaszt, keressük a komoly, értékes és hasznos érintkezési pontokat Oroszországgal.”⁴⁹

A Makói Független Újságnak adott nyilatkozatában Justh Gyula megerősítette az oroszországi útjáról keringő híreket és jelezte, hogy az „a hármas szövetség ellen fog demonstrálni...”⁵⁰

⁴⁷ Képv. n. 24. k. 61. l. — 1914. ápr. 24.

⁴⁸ OL. BM. res 1914/III/ 628. — Az iratban hivatkozott ME. eln. res. 1300 sz. előzmény nincs a helyén.

⁴⁹ A Nap, 1914. ápr. 26. 1. l. — „A pétervári vizit — Justh Gyula útlevelet váltott — Hódmezővásárhelyen jelentik be az új külpolitikai irányt — Hazahozzák a szabadságharc tépt lobogóit?”

⁵⁰ Magyarország, 1914. ápr. 28. 4. l. — „Justh Gyula nyilatkozata.”

A függetlenségi párti lapok tehát igazolták a belügyminiszterhez befutott jelentéseket: valóban járt valaki az orosz főkonzulátuson és tényleg ekkortájt merült fel a negyvennyolcas zászlók visszajuttatásának gondolata.⁵¹

A szentpétervári utazás bejelentését a munkapárti sajtó újabb hadjárata követte. Ez alkalommal a gúny fegyverét választották. Szembesítették az ellenzéki lapokat saját korábbi nyilatkozataikkal, amelyekben azok tagadták vagy megkerülték az oroszországi utazás tervét.⁵²

A részletekben természetesen igazuk volt (eddiggi fejtegetéseinkből is kiderül, hogy az ellenzéki lapok gyakran cáfolták önmagukat), azonban a kormánytábor nem tudta, vagy nem akarta felismerni, hogy a véleményingadozásokat elsősorban a függetlenségi párton belül dúló ádáz frakció-harc idézte elő. A németbarát Apponyi — Kossuth Ferenc-irányzat az elnökségben és a vezetőségben elfoglalt pozícióit kihasználva, a párt hivatalos állásfoglalásaiból újra és újra kiszorította a hármasszövetség radikálisabb kritikáját, s különösen az oroszbarát hangokat. E küzdelem főleg Károlyi Mihály hazatérése után éleződött ki, s talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy a németbarátok nyomása az egyik oka Károlyi többnapos némaságának. A Nap ebben az időben nyíltan elítélte az Apponyi-csoport akadályozó, visszahúzó tevékenységét.⁵³

A Justh—Károlyi irányzat külpolitikai törekvéseit megnehezítette, hogy, a Nagy György-féle köztársasági mozgalmat leszámítva, csaknem teljesen el volt szigetelve a függetlenségi párton kívül álló ellenzéki csoportosulásoktól. Egyedül a Kossuth-Zászló támogatta az utazás gondolatát. „Az orosz látogatás terve még nem érett meg — írta —, de mi rajta leszünk, hogy megérjük és az ige testet öltön.”⁵⁴ Lelkesen üdvözölte a 48-as zászlók visszaszerzésének lehetőségét: „Micsoda diadal lesz az, ha majd hozzák haza, s hogy fog pukkadni Bécs, hogy amit ő kivitetett — azt Károlyiék hazahozzák. Még a Tisza-kormányt is megütheti a guta!”⁵⁵

A függetlenségi párt ügyvezető elnökének hazatérése után különösen értékesen támogatta a Kossuth-Zászló a „szentpéterváriak” csoportját. „Történeti alapon miért volna tehát Oroszország halálos ellensége Magyarországnak? Történeti, közjogi, politikai és gazdasági alapokon ez az ellenség nem-e inkább Ausztriában, s legutóbb nem-e inkább Németországban található föl? Az Álmos és Árpádkori kiewi magyaroktól kezdve, tehát ezer esztendőn keresztül nekünk soha nem volt bajunk az oroszokkal. Egyszer volt csak, 1849-ben, de azt is Ausztria zúdította reánk.”⁵⁶

Apponyiék azzal az elmélettel akarták lefegyverezni a német szövetség kritikussait, hogy a függetlenségi pártnak hivatalosan csak a belpolitikai kérdésekben kell állást foglalnia. A külpolitika a párt szempontjából magánügy. Kalmár Antal a köztársasági mozgalom lapjának hasábjain felelősségre vonta ezért a függetlenségi párt elnöki tanácsát és aktív külpolitikát követelt.⁵⁷

⁵¹ A magyar történelmi ereklyék visszaadására már volt példa. A millennium alkalmával II. Miklós cár Rákóczi Ferenc kardját juttatta el a magyar kormányhoz.

⁵² Ld. pl. Az Újság, 1914. ápr. 28. 1. l. — „Rovás.”

⁵³ A Nap, 1914. ápr. 26. 1. l. — „A pétervári vizit.”

⁵⁴ Kossuth-Zászló, 1914. ápr. 12. 5. l. — „Függetlenségi képviselők Pétervárott. Tüntetés a hármasszövetség ellen.”

⁵⁵ Uo. ápr. 19. 4. l. — „Gyerünk Oroszországba! Haza hozzuk a Világosnál hagyott honvéd-zászlókat.”

⁵⁶ Uo. ápr. 26. 7. l. — „Hogy is állunk avval a muszkával?”

⁵⁷ Uo. ápr. 26. 4. l. — „Van-e a függetlenségi pártnak külpolitikája?” E cikk névtelenül már megjelent A Nap ápr. 23-i számában.

Ugyanebben a számban az elnökség tagjai még egyszer terítékre kerültek: a Kossuth-Zászló elítélte és kalandnak minősítette, hogy a tanács Polónyi Gézát Berlinben megjelent — s általunk fentebb ismertetett — nyilatkozatáért megrovásban részesítette.⁵⁸

Ezt az egyetlen segítséget, a köztársasági mozgalom támogatását sem tudta teljesen kihasználni Károlyi, mert ekkor még szembenállt a köztársaság eszméjével és ő is, akárcsak csoportja, különös elővigyázattal igyekezett elhatárolni magát Nagy Györgyektől.⁵⁹

Az ellenzék más csoportjai nem akartak szakítani a hármasszövetséggel és ebből következőleg kifejezetten elleneztek a szentpétervári utazást. A Károlyi-frakciót különösen érzékenyen érintette a polgári radikális vezetők elutasító magatartása. A „Világ”-ban főleg Bíró Lajos cikkei tárgyalták a külpolitika időszerű kérdéseit. „Ami nemrégiben még elképzelhetetlen volt: ma nyugodtan lehet a közvéleménynyennek élénk érdeklődésére és bizonyos szimpátiájára számítva lehet a nyilvánosság előtt tárgyalni azt a kérdést, nem volna-e helyesebb, ha mi magyarok, Németország szövetsége helyett Oroszország szövetsége után törekednénk... Azokban a hangokban, amelyek Magyarországon az orosz szövetség mellett hangzottak fel, egy éhező szervezetnek, egy vértelen agynak az álomképei szólaltak meg. A kiéhezett Magyarország arról álmodik, hogyan lehetne jóllakni” — ismerte el Bíró. Még azzal is egyetértett, hogy a német szövetség több ponton sérti a magyar gazdasági érdekeket. Jellemző módon elsősorban az ipari piacok és a hitelszerzési lehetőségek problémájára hivatkozott.⁶⁰ De a hármasszövetség elhagyását és egy orosz—magyar szövetség kialakítását határozottan ellenezte.

Bíró érvei sok tekintetben különböztek a kormánypártétól. Ő formálisan baloldaltól támadta Károlyiék törekvéseit. Miért akarnak a függetlenségi képviselők a cári Oroszországgal szövetkezni? „Azzal az Oroszországgal, mely nem a Tolsztoj Oroszországa, hanem a Tolsztojt kiátkozó szent színódusé; a fekete százak és a pogromok Oroszországaival; azzal az Oroszországgal, amely nemcsak a magyar szabadságharc ragyogása számára jelentette észak árnyait, hanem amely a borot és a fagyot jelentette és jelenti ma is minden európai haladás számára; a szent szövetségek állandó vezérhatalmával; azzal az Oroszországgal, amely nemcsak a legszemérmetlenebb hódító és a legkönyörtelenebb elnyomó, hanem amely Európa minden reakciós erejének igazi forrása, amely végső okon az európai népeket megrokkasztó fegyverkezésért egyedül felelős...”

Bíró Lajosnak igaza volt, amikor a cárizmus természetére figyelmeztette a Károlyi-csoportot. Azonban ez a látszólag radikálisan demokrata bíráló több helyen törést szenved, sőt végsősoron saját ellentétébe csap át. Már abból következtetni lehet Bíró Lajos alapállására, hogy egyedül a cári Oroszországra hárította az imperialista hatalmak fegyverkezésének felelősségét, és így tulajdonképpen felmentő levelet adott a német és osztrák-magyar militarizmusnak.

⁵⁸ Uo. 5. l. — „Magyarország elszakadása a hármasszövetségtől.” — A lap néha ugyan a cárizmusnak megfelelő színben tüntette fel az orosz kül- és belpolitikát, de több esetben az orosz forradalmi mozgalom sem kerülte el a figyelmét. Előfordult, hogy az orosz forradalmi mozgalmak példájával bizonyította: az elnyomás fokozása mindig a szabadságtörekvések megerősödéséhez vezet (ápr. 5. 10. l.). Máskor a való helyzetnek megfelelően írt az orosz nép elégedetlenségéről és az általános forradalmi erjedésről (ápr. 12. 6. l.).

⁵⁹ „... én a köztársasági párttal egyáltalában semmiképpen sem azonosítom magamat, (Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.) mert azt Magyarországon a leghelytelenebb iránynak tartom.” Képv. n. 23. k. 8. l. — 1914. márc. 13.

⁶⁰ Világ, 1914. márc. 26. 1. l. — „A császár előtt.”

A gyanút a cikk további fejtegetései teljesen beigazolják: Bíró a német szövetség védelmezőjének bizonyul. „Indulat nélkül, hidegen és semmi egyebet nem tekintve, csak a saját érdekeinket, azt kell mondanunk: Németországgal.” Még a Tisza-kormányt is megvédelmezte: „A kormány csak álljon nagy lendülettel a német szövetség mellé; nagyon helyesen teszi, ha teszi; ez az ő dolga.”

Bíró cikkei egyébként is hemzsegték az ellentmondásoktól. Egyrészt bizonygatta, hogy Oroszországban küszöbön áll a forradalom, másrészt a cárizmust még hosszú életűnek sejtette. Bíró főleg a cárizmussal akarta kompromitálni a Károlyi-csoport törekvését, de végül maga írta meg, hogy tulajdonképpen nem az orosz abszolutizmus, gyűlöletessége miatt ellenzi annak akcióját, hanem azért, mert a német szövetséget magyar érdekek tartja.⁶¹

A Világ rendkívül tapintatosan ismertette Tisza István Igazmondóban megjelent cikkeit és tartózkodott az ellenzéki lapokra jellemző erős kifejezésektől.⁶²

Jászi Oszkár Károlyi Mihály amerikai útjához fűzött megjegyzéseket. Az ellenzék politikáját „nagy és igazságos küzdelemnek”, magát Károlyit „kitűnő vezérnek” nevezte. A függetlenségi párt elnökének aktív külpolitikája azonban szemlátomást nem nyerte meg Jászi tetszését. Károlynak szögezte a kérdést: „helyes taktika volt-e az amúgy is oly kétségbeejtően lanya anyarszági küzdelmet az által gyengíteni, hogy a harcot egy nagyon távoli terrénre viszik át?”⁶³ Jászi a cikkben mintegy szembeállította a külpolitikai kezdeményezést és a függetlenségi párt belpolitikai programjának demokrati-zálását.

Az utóbbi csakugyan égetően szükséges volt, s kétségtelen, hogy a külpolitikai akcióban a belpolitikai radikalizálódástól való húzódozás is kifejezésre jutott. Ám a gyökeresebb társadalmi program nem tette volna feleslegessé az alkotó külügyi cselekvést. Vagyis Jászi írásában — bármennyire igaza volt a földreform és más társadalmi feladatok kiemelésében — szintén hamis ellentétben mozgott a Károlyi-csoport bírálata, s így a kritika már csak ezért sem érthette el a kívánt hatást.

Az első Jászi-cikk nem említette Oroszországot. A következőt azonban teljes egészében a szomszédos birodalomnak szentelte. Ebben Jászi továbbfűzte a földreformmal kapcsolatos gondolatait. Az orosz ún. sztolipini földreformra hivatkozva hasonló akcióra igyekezett rábeszélni a magyar politikusokat. Az orosz példát a magyar és orosz viszonyok hasonlósága mellett bizonyára a korhelyzet, az Oroszország irányában megnövekedett közérdeklődés is sugallta. A polgári radikálisok vezetője messze túlértékelte a sztolipini birtokpolitikai akciót, de az orosz történelmi fejlődést elemezve, rendkívül értékes felismerésekre jutott. „A történelem és a társadalmi élet mélyebb vizsgálói már régóta érzik — írta Jászi Oszkár —, hogy a korszakalkotó átalakulásoknak azt a szellemét, mely legutoljára a francia forradalomból termékenyítette meg a világot, előbb-utóbb az az ország fogja továbbvinni, mely soká az európai kultúra leg-szélsőbb ellenpólusának, az önkény és barbarizmus megmozdíthatatlan kolusszusának látszott... Ha egyszer csakugyan megmozdulna a politikai béklyóba vert s egyházi narkotikumokkal elkábított orosz óriás, melynek területe Európa nagyobbik felét, lakossága pedig az európai népességnek több, mint harmadát

⁶¹ Világ, 1914. ápr. 9. 1—2. l. — „Oroszországgal.”

⁶² Ld. pl. április 11. 4. l.

⁶³ Világ, 1914. márc. 22. 1—3. l. — „Gróf Károlyi Amerikában.”

teszi ki: lehetne-e kétség az iránt, hogy ennek a megmozdulásnak következményei Európa keletén és közepén, sőt messze Ázsiába kisugározva még nagyszerűbbek és messzehatóbbak volnának, mint amelyeket Nyugat-Európa Franciaországtól kapott. . .”⁶⁴

E felismerésekhez nem kapcsolódtak aktuálpolitikai következtetések. A második cikk megkerülte a német szövetség elleni küzdelem problémáját. Jászi ezúttal sem írta meg véleményét a szentpétervári utazásról. A tartózkodás — az első cikkben kifejtetteket is figyelembe véve — elutasító álláspontot takart.

A nagy nemzetközi olvasottságú és a társadalmi kérdésekben sokkal ügyesebben forgolódo polgári radikálisok más alkalommal is meglepő éleslátásról tanuskodó észrevételeket tettek az orosz nép jövőjéről. Ignotus Oroszországnak szentelt cikkében például megírta, hogy a huszadik század demokráciája nem nyugatról jön. „S azt hiszem — olvassuk cikkében — ez a világosság valóban kelet felől fog érkezni. Oroszország felől. Az ember elszégyelli magát, mennyire nem látta meg azt, ami orra előtt van.” De Ignotus cikkében e megállapítások mellett a következő mondatot is ott találjuk: „Csak az a tévedés, ha ezt a jelentőségét vagy szerepét csak az úgynevezett külpolitikában látják.”⁶⁵ Az aktuálpolitikai utalás nyilvánvaló.

A radikálisok idézett nyilatkozataiban kiáltó ellentétben álltak az orosz, közeljövőről szóló optimista és lelkes jóslatok a német szövetség nyílt vagy burkolt támogatásával. Érvelésük akaratlanul is tápot adott a függetlenségi párt Károlyi-szárnya által élesztgetett oroszbarát hangulatoknak.

Miként tekintett a magyar szociáldemokrácia a szentpétervári út tervére? Ennek a kérdésnek eldöntésénél a Népszava rendkívül szűkszavú közleményeire vagyunk utalva. A szűkszavúság természetesen már önmagában is jelzi, hogy a párt vezetői nem érdeklődtek különösebben Károlyiék külpolitikai tevékenysége iránt. Az Igazmondó-ügy minden kommentár nélkül, egyszerű tényközlő cikként tükröződött a lapban.⁶⁶ Néhány nappal később a Népszava már érdemben foglalt állást.

A polgári radikálisok orgánumánál nagyobb megértéssel kezelte az akciót. Megvédte a Justh — Károlyi-csoportot a magyar és osztrák kormánnyal szemben. „Ha igaz az — írta a szociáldemokrata párt közlönye —, hogy Oroszország akarja fölfalni és összetörni az Osztrák-Magyar Monarchiát, akkor bajos belátni, miért illetik a hazaárulás vádjával azokat a magyar képviselőket, akik Magyarország és Oroszország egymáshoz való viszonyát jobbá akarják tenni. . .”

A látogatásról és a függetlenségi párt külügyi lépéseiről azonban igen szkeptikusan nyilatkozott, mert a két birodalom viszonyának megjavításához „igen kicsiny és jelentéktelen eszköz, ha a magyar képviselők Szentpétervárra utaznak — szónokolni, vagy lumpolni. Az orosz cárizmus a közszabadságok hóhérja és az egész európai reakció támasztéka: nem igen hihető, hogy a magyar szabadságtürekvések támogatást nyerjenek abban az országban, amely a legrettenetesebb elnyomatás alatt él s a véres cárral és az uralmába belenyugvó pártokkal és csoportokkal való bármilyen együttműködés gondolata nem valami nagyon lelkesítő, azt hisszük, a polgári demokratákra sem. . . Magyarország romlandóságának okai nem kívül, hanem itt benn az országban vannak. . .

⁶⁴ Uo. á. 12. 65—67. l. — „Ex Oriente Lux.”

⁶⁵ Uo. á. 3. 1—2. l. — „Oroszország.”

⁶⁶ Népszava, 1914. á. 1. 5. l. — „A miniszterelnök Bécsben.”

Amíg az elnyomatásnak és korrupciónak, a szolgáagnak és kizsákmányolásnak ez a szervezete el nincsen pusztítva, addig szegény és elnyomott lesz a nép akár iszik Tisza pikkolót a román bankigazgatókkal, akár Szentpétervárra utaznak függetlenségi párti politikusok, akár nem.”⁶⁷

A Népszava teljes joggal hangsúlyozta, hogy valamiféle külpolitikai vállalkozás önmagában nem változtathat alapvetően az ország helyzetén. Arra is helyesen és kellő nyomatékkal mutatott rá — amiről a függetlenségi politikusok többször elfeledkeztek, vagy amit teljesen nem ismertek fel —, hogy egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni a cárizmus ordas-arcát. De a külpolitika bagatellizálása már hiba volt, akár a polgári ellenzéki akció lebecsülésének formájában, akár a német veszély lekicsinyléseként jelentkezett.

A szociáldemokrata pártlap még egyszer foglalkozott a szentpétervári utazással. Ekkor a Neue Freie Presse egyik cikke kapcsán ismételtlen megbélyegezte a függetlenségi képviselők ellen irányuló vádaskodást. „Ez a lap szerdai számában Justh Gyulát támadja azért, mert a hármasszövetségnél jobb politikát és kellemesebb szövetséget is el tud gondolni a függetlenségi párt vezére, keddi számában pedig az ellenzéki képviselők egy részének pétérvári útjáról ír és többek között már azért is lehetetlennek ítéli azt, hogy a magyar képviselők Oroszországba utazzanak, mert Magyarországból nem felejtetik el azt, hogy 1849-ben az orosz cár csapatai verték le a magyar forradalmat. A bécsi lap azonban csak azt a csekélységet felejt el, hogy az orosz cár csapatai nem maguktól jöttek Magyarországra, hanem hogy azokat olyan helyről hívták be, amelyik a bécsi lap megjelenésének helyéhez igen közel van. A »Neue Fr. Presse« ugyan-ezzel az érveléssel, de több joggal azt is bizonyíthatná, hogy a magyar képviselőknek nem szabad — Bécsbe menniök.”

A Népszava ez alkalommal talán még határozottabban utasította vissza a cári kormánnyal való megegyezés gondolatát: „A véres cárral, a népjogok védelmezőinek alávaló gyilkosaival senki sem kívánhat szövetségbe, vagy csak érintkezésbe is jutni, aki csak valamennyire is tart magára, mint demokratikus politikus. A hivatalos Oroszország keze vértől és mocsoktól csöpög, ezzel nem igen akar Magyarországon senki kezet szorítani.”

A cikkíró nagy érdeme — s ez emeli a szociáldemokrata lap állásfoglalását igazában a polgári radikálisok és az összes ellenzéki párt véleménye fölé —, hogy a hivatalos Oroszország szövetségének elutasítása után nyomban utal a „másik”, a forradalmi Oroszországgal való szövetség eshetőségére. „Persze — írta a Népszava —, az orosz néppel való testvéri egyetértés — az más dolog volna és arról lehetne beszélni.”⁶⁸

Részben ez a fontos mozzanat, másrészt a cikk fogalmazásában újra és újra megcsillanó hármasszövetség-ellenes hang az április 9-i cikket előnyösen különbözteti meg az előző nap közölt eszmefuttatástól. Ennek ellenére még itt is kifogásolnunk kell a forradalmi és nemzeti érdekeknek megfelelő külpolitikai program hiányát. S hogy itt nemcsak hiányosságról volt szó, bizonyítja a Népszava április 28-án, tehát a függetlenségi akció kulminációs pontján közzétett újabb cikke, amely helytelen külpolitikai elemzést és helytelen feladat-megjelölést adott.

A cikk szerint a francia—német ellentét már a múlté, a német—angol ellentét veszített élességéből, s egy német—angol háború valószínűtlen. A nagyhatalmak

⁶⁷ Uo. ápr. 8. 1—3. l. — „Feszület és szurony.”

⁶⁸ Uo. ápr. 9. 3—4. l. — „A hármasszövetség védelmében.”

fegyverkezését ezért nyilvánította esztelenségnek. A nemzetközi nyugtalanság forrását a Monarchiában látja (egyébként a mindenért Oroszországot okoló polgári radikálisoknál ez egy fokkal realisabb értékelés), amelyet a körülötte „haragosan tajtékzó nemzeti ambíciók” fenyegetnek. A Monarchia bajainak orvoslása céljából reform-politikát ajánlott a Habsburgoknak. A Népszava cikkírója annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a polgári-demokratikus reformok segítségével „az Osztrák-Magyar Monarchia urai megnyerhetik azt a csatát, amelyet a világtörténelmi erők valószínűleg kikerülhetetlenné tesznek reájuk nézve”.⁶⁹ Ez az álláspont természetesen bizonyos fokig aláásta a cárizmusról adott találó bírálókat hitelét.

A szentpétervári látogatás útjában az egyik nehéz, szinte leküzdhetetlennek látszó akadály a magyarországi nemzetiségi kérdés volt. A kormánypárt nagyon jól megértette, hogy mind a sovíniszta beállítottságú függetlenségi képviselők-nél, mind pedig az orosz kormányköröknél az esetleges tárgyalások alkalmával milyen fontos szerepet kell játszania ennek a problémának. Éppen ezért a munkapárti sajtó mindent elkövetett, hogy a „nemzetiségi veszedelem” felidézésével elriassza a külpolitikai cselekvéstől a függetlenségi pártot.

A Pester Lloyd Károlyi Mihályt azzal vádolta meg, hogy oroszbarát magatartásával tulajdonképpen akarata ellenére a román Liga Culturală-t támogatja.⁷⁰ Tisza kedvenc lapja szintén a nemzetiségek, főleg a szlávok, felszabadulásának „rémképével” riasztotta a Szentpétervárra készülöket.⁷¹

A függetlenségi párti sajtó védekezni próbált a kormánypárti ijesztgetésekkel szemben. A valóban hatásos védekezés természetesen az lett volna, ha gyökeresen felszámolják a nemzetiségi kérdésről alkotott elfogult véleményüket. Mivel erre nem voltak képesek, azt a megoldást választották, hogy időszzerűtlennek nyilvánították a pánszláv veszélyt. Kilátásba helyezték, hogy a magyarok közeledése fejében az orosz kormány „megértőbb lesz” a magyarországi nemzetiségi kérdés dolgában. „Ma már nem lehet a magyar közvéleményre a panszlavizmus üres mumusával hatni — írta a párt vezető orgánuma —, és Magyarországon senki sem hiszi el (aki önállóan gondolkodik), hogy éppen Magyarország volna az az ország, amely legjobban ki van téve a panszlavizmus áradatának.”⁷²

Egyes cikkírók már előre ittak a medve bőrére, és a függetlenségi vezetőket Szentpétervár első számú bizalmasaiként emlegették. „Az orosz érdek, a szláv érdek, azt kívánja, hogy Magyarország erős és hatalmas legyen. Az orosz társadalom többre becsüli a magyarok barátságát, mint a pánszláv tévtanokat. Ha a csehek és tótok lerázzák magukról a Bécsből fizetett agitátorokat, felismerhetik a most még homályos igazságot, hogy a Monarchia szlávjai csak úgy boldogulhatnak, ha a magyar állam egységén nem esik csorba. Mindenesetre Pétervár szívéhez és elméjéhez csak Magyarországon át vezethet az út.”⁷³

A túlzottan magabiztos hang ellenére a Tisza-kormány propagandája nem maradt hatástalan a függetlenségi pártban, és egyik fontos oka volt a Károlyi-csoport külpolitikai ingadozásának, következetlenségének.

A „Magyarország” cikkeiben kifejezésre jutó nemzetiség-politikai platform nem volt alkalmas arra, hogy a magyar képviselők szentpétervári utazásának

⁶⁹ Uo. ápr. 28. 1—2. l. — „A Monarchia léte és fennmaradása.”

⁷⁰ Pester Lloyd, 1914. ápr. 8. (Abendblatt) 1. l. — „Das Pech des Grafen Michael Károlyi.”

⁷¹ Az Újság, 1914. ápr. 16. 1. l. — „Rovás”; uo. ápr. 29. 1. l. — „Rovás.”

⁷² Magyarország, 1914. ápr. 18. 5. l. — „Az orosz—magyar közeledés.”

⁷³ Uo. jún. 7. 5—6. l. — „Oroszország és a Monarchia szlávjai.”

gondolatát rokonszenvessé tegye a legbefolyásosabb nemzetiségi politikusok előtt. Az osztrák és magyar kormánynak sikerült elérnie — s ebben a polgári ellenzék sovinizmusa is hibáztatható —, hogy a román és szlovák nemzetiségi pártok kampányt kezdtek a Károlyi-csoport ellen és leginkább a szentpétervári út gondolatát vették célba.

A román nemzeti párt részéről Alecsandru Vaida-Voevod (Vajda Sándor) felelt Polónyi Géza parlamenti felszólalására és hangoztatta, hogy az „ilyen beszédek, amelyeket itt a képviselőházban mondanak, a perifériákon azt a benyomást kelthetik és azt az érzést ébreszthetik, hogy igazán nagyon jó lesz egy kis muszka ruszsofil irányzatot a köztársasági mellé felvenni. Én a román nemzeti párt nevében fel vagyok hatalmazva társaim nevében is kijelenteni, hogy mi az ilyen hangok, az ilyen vélemények ellen ünnepélyesen tiltakozunk. . . nemcsak a magyarságnak és románságnak, de még a Magyarországon lakó szlávoknak is, mindnyájunknak első rangú érdeke, hogy Németországhoz kössük érdekeinket. . . Ezt nem hangsúlyozhatják elégszer úgy magánbeszélgetésekben, mint különösen itt a törvényhozás termében.”⁷⁴

Egy hónap múlva a román burzsoá képviselő ismét a képviselőházban tett szemrehányást a Károlyi Mihályt követő képviselőknek, mert „à tout prix forszírozzák a ruszsofil irányzatot. . . az ilyen könnyelmű jelszavak olybá hathatnak a nép lelkébe dobva, mint égő tapló a tarlóban”.⁷⁵

Tisza István elismerően nyugtázta a román nemzeti párttól kapott segítséget, de egy hirtelen fordulattal magát Vaidát is orosz kapcsolatokkal gyanúsította. A miniszterelnök a vádat egy Duliskovics nevezetű kormányügynök bizonyító erővel nem rendelkező tanúságára alapozta. Eszerint Vaida-Voevod bizalmas kapcsolatban állt volna a cári kapcsolatokról ismert Gerovszky testvérekkel. Vaida-Voevod azonnal válaszolt Tiszának és hiperlojális kijelentésekkel megtüzdelt beszédében cáfolta a miniszterelnök által elmondottakat.⁷⁶

A szociáldemokrata sajtó két valószínűnek látszó okkal magyarázta a lojáliskodó Vaida megcsúfolását. Tisza egyrészt elébe akart vágni Masaryk fellépésének, aki a Csehországban is provokáló Duliskovics dolgában felszólalást készített elő. Másrészt Vaida bizonyos nehézségeket támasztott a kormány és a román nemzeti párt közt folyt paktumtárgyalások alkalmával, a képviselőházban pedig a hadügyi költségvetés elégtelenségét hangoztatva, mintegy denunciálta a miniszterelnököt Bécs előtt.

A Népszava éles hangon támadta Vaidát, aki törleszkedésével „mindenkinek inkább lehet barátja, csak éppen a román népnek nem”.⁷⁷

A póruljárt Vaida nem tanult. Nyilatkozatot adott ki; ismét hangoztatta oroszellenességét és lojalitását.⁷⁸ A párt is megmozdult, amelynek nevében Vaida beszélt. Theodor Mihali (Mihályi Tivadar) és Ștefan Pop-Cicio (Pop-Csicsó István) újság-nyilatkozatukban⁷⁹ és képviselőházi felszólalásukban keserű hangon emlékeztek meg Tiszáról, közben ismét biztosították a kormányt, hogy

⁷⁴ Képv. n. 23. k. 194—195. l. — 1914. márc. 20.

⁷⁵ Képv. n. 24. k. 17—18. l. — 1914. ápr. 23.

⁷⁶ Uo. 20—22. l. — Vaida és Tisza vitája a következő nap még folytatódott és a Gerovszky—Duliskovics ügy néven vált közismertté. Ld. Képv. n. 24. k. 42—43. l.

⁷⁷ Népszava. 1914. ápr. 24. 4. l. — „Oroszbarát-e a román nemzeti párt?”; ápr. 25. 5. l. — „Tisza és Vajda.”

⁷⁸ Népszava, 1914. ápr. 30. 5. l. — „Duliskovics, Tisza és a románok.”

⁷⁹ Uo. ápr. 26. 4. l. — „A Duliskovics-ügy.”

a dinasztia és a Monarchia iránti lojalitásuk náluk nem engedhet teret ruszsofil érzelmeknek.⁸⁰

A román nemzeti párthoz Milan Hodža (Hodzsza Milán) és a szlovák polgári politikusok is csatlakoztak. A Slovenský Denník már jóelőre árulásnak minősítette az orosz kormány esetleges egyezkedését a magyarokkal,⁸¹ de nem fordultak szembe Béccsel és a német szövetséggel.

Tehát az Apponyi-frakció, az Andrássy-csoport, a polgári radikálisok és a szociáldemokraták után a nemzetiségi pártok neves vezetői is elvetették az oroszországi utazás gondolatát. A „szentpéterváriak” szinte teljesen magukra maradtak. Az elszigetelődésnek nagy szerepe volt abban, hogy a függetlenségi párton belül folyó frakció-harcban lassan, de biztosan felülkerekedett Apponyi Albert irányzata, ami már előrevetette az utazás megghiúsulásának árnyékát.

3. Az utazást halogatják, majd leveszik a napirendről (1914 május—június)

Május elsején Sztranyavszky Sándor munkapárti képviselő parlamenti felszólalása még úgy jellemezte a Károlyi-csoportot, mint amely lázasan készül Oroszországba: „a t. túloldalnak derékhada Észak-Európa térképe előtt áll és keresi a Szentpétervár felé vezető legrövidebb utat.”⁸² Ez a helyzetkép azonban már csak a kormánytábor fejében élt. Az ellenfrakció rendkívül erős nyomása és a tervezett külpolitikai akció előtt álló objektív nehézségek következtében a párt két szárnya között április utolsó napjaiban kompromisszum jött létre. A Justh—Károlyi-csoport beleegyezett, hogy a májusra bejelentett utazást egyelőre elhalasztja.

A döntést — a pártban dúló belső küzdelem érintése nélkül — Károlyi Mihály a Russzkoje Szlovo c. orosz lap Magyarországra küldött szerkesztőjének, Szokolovszkijnak adott nyilatkozatában hozta nyilvánosságra. A párt ügyvezető elnökének nagy érdeklődéssel fogadott első sajtó-szereplése annak ellenére, hogy a távolabbi jövőben kilátásba helyezte a látogatást, bizonyos kiábrándulást, nyugtalanságot keltett a hármasszövetség ellenfeleiben és a szentpétervári út támogatóiban.

„Az a körülmény — mondotta Károlyi Mihály —, hogy mi éles bírálatot gyakorlunk a hármasszövetség politikája fölött, nem jelenti még a rögtöni és

⁸⁰ Képv. n. 24. k. 424. l. — 1914. máj. 14.

⁸¹ A lap kezdetben objektíven, egyetlen bíráló megjegyzés nélkül közölte a Károlyi-csoport nyilatkozatait, s azokat az agyokban lejátszódó forradalomnak nevezte (ld. pl. 1914. ápr. 9. l. l. — „Mad’arské oposice proti trojpolku a za priateľstvo s Ruskom”). Miután azonban közölte Milan Hodža lekicsinylő és elutasító hangnemű nyilatkozatát (1914. ápr. 23. 1–2. l. — „Milan Hodža o mad’arskej politike”), tagadni kezdi a szlovák nép közismert oroszbarát érzelmeit és lojalításáról biztosítja Bécsset („... musime presvedčiť Viedeň, že politických aspirácií rusofilských u nás nikdy nebolo a neni. Náš národ nikdy nepozeral za hranicu.” 1914. ápr. 26. 1. l.). — A másik ismert szlovák lap, a Slovenský Týždenník elismerte, hogy a szlovákságnak van oroszbarát része, de ezt arról igyekezett meggyőzni, hogy az oroszok felé orientálódó magyar ellenzék-től eltérően a bécsi „mértékadó köröknél” keressen támogatást („Ti naši ľudia, čo sa nemohli rozlúčiť so svojimi ruskými nádejmi, prežijú teraz trpké chvíle sklamania, ale by to bol hriech proti slovenskému národu, keby teraz už každý Slováč nestiahol zo závratinkej ruskej politiky všetky dôsledky. Rusi ovšem nerobia slovenskú politiku ... A tým výraznejšie vidíme pred sebou súrnu potrebu, aby sme sa skôr-neskôr dorozumeli s tými rakúsko-uhorskými smerodajnými kruhmi, ktoré chcú poctivú národnú spravodlivosť, vidiac, že bez národnej rovnoprávnosti vezme čert nielen nás, ale aj celú rakúsko-uhorskú ríšu.” 1914. ápr. 24. 1. l. — „Rusi — za Mad’arov?”). Vö. Magyarország, 1914. máj. 5–6. l. — „Oroszország és a Monarchia szlávjai.”

⁸² Képv. n. 24. k. 202. l.

teljes szakítást a szövetséggel. Elsősorban azt akarjuk elérni, hogy támadó politikájával hagyjon föl s ehelyett olyan békés politikára térjen át, amely igazán a Monarchia érdekében való... És most beszéljünk a mi pétervári utazásunkról, amiről oly sok szó esik. Csak három nappal ezelőtt jöttem vissza Amerikából és nagy volt a meglepetésem, amint meghallottam, hogy azt híresztelik, hogy mi már a jegyváltásra is készülődünk... Az a hajlandóság, hogy a hármasszövetséget más vizekre tereljük és a Monarchia nemzetközi politikájának más színezetét adjunk, még nem vezet szükségszerűen egy ilyen pétervári utazáshoz. Mégis kellemes meglepetéssel láttam, hogy miképpen fogadta a magyar közvélemény ezt a voltaképp nem is létező tervet. Nézetem szerint ez a hangulat a nemzet tüntetése Bécs és a hármasszövetség politikája és ennek támadó iránya ellen és biztosíték arra, hogy a magyar népben megszűnt az ellenszenv Oroszország iránt. A legjobb úton vagyunk az Oroszországhoz való közeledés felé, örömmel látjuk ezt, de mégsem kezdjük az utazással... Ám a kedvező hangulat megvan, és ezt megérlelni, mélyebbé tenni: ez lesz a mi legközelebbi feladatunk — a Monarchia jól felfogott érdekében.”⁸³

Apponyi Albert külpolitikai felfogásának előtérbenyomulása a „Magyarországban” is azonnal tükröződött. A lap Károlyi nyilatkozatából azt a mozzanatot emelte ki, hogy a függetlenségi ellenzék tulajdonképpen csak a Monarchia külpolitikájának akkori lépései, konkrét formája ellen tiltakozik. „A szentpétervári út csak (! — D. I.) demonstráció lett volna — olvassuk. — Demonstrációja annak, hogy Magyarországon nem tartják a hármasszövetséget dogmának és nem tartják Magyarország érdekeivel összeegyeztethetőnek a hármasszövetség jelenlegi politikáját és szükségesnek tartják, hogy Magyarország az entente hatalmakkal is (! — D. I.) jó viszonyban legyen.”⁸⁴

Nagy György lapjában bizonyos nyugtalansággal fogadták az új híreket. A Károlyi-nyilatkozat homályos pontjai és a még homályosabb kommentárok alapján a Kossuth-Zászló joggal írta, hogy a függetlenségi párt külpolitikai bújócskát játszik, „nem tudva eldönteni, hogy a magyar turul a német sassal vagy az orosz medvével barátkozzék-e?”⁸⁵ Ugyanebben a számban kemény szemrehányásokat tett a párt erdélyi képviselőinek, hogy meglapulnak és nem veszik ki részüket a német szövetség elleni mozgalmából.⁸⁶

Egy hét múlva nyíltan rámutatott a pártban küzdő eltérő kül- és belpolitikai irányzatok harcára: „A függetlenségi és 48-as párt nagy kétségek között hánykolódik: hármasszövetséges legyen-e vagy ne legyen — menjen-e Pétervárra, vagy ne menjen? Nem egyéb ez, mint küzdelem a 48-as konzervatívok és a 48-as radikálisok között. Megállapítható különben, hogy már huszonöt éve ez a függetlenségi pártnak a főbaja. A kormányon is ezért nem tudott megmaradni. Mert most is kormányon ülhetne, ha az akkori 260 48-as képviselő vagy mind konzervatív lett volna, vagy mind radikális. De megoszlottak — és megbuktak. Megjósoljuk: most sem fognak semmire sem menni!”⁸⁷ Az érdekes cikk döntő hibája, hogy nem annyira a kritikára szoruló politikusokat és csoportokat

⁸³ Magyarország, 1914. máj. 1. 2—3. l. — „Károlyi Mihály nyilatkozata a pétervári útról és a hármasszövetségről.”

⁸⁴ Magyarország, 1914. máj. 3. 4. l. — „A pétervári út.”

⁸⁵ Kossuth-Zászló, 1914. máj. 3. 4. l. — „A nemzet reménye.”

⁸⁶ Uo. 7. l. — „A függetlenségi párt a delegációban.” Az erdélyi képviselők bírálatára a lap később is visszatért. Passzív magatartásuk kialakulásában bizonyára lényeges tényezőként játszott közre az erdélyi nemzetiségi probléma.

⁸⁷ Uo. máj. 10. 5—6. l. — „Menjünk Pétervárra, vagy ne menjünk?”

bírálta, hanem a megoszlás, a széthúzás pusztá tényét. Így a pesszimista jóslat egy új, határozott program bevezetése helyett már a köztársasági mozgalom lassú meghátrálását jelezte.⁸⁸

A Károlyi-csoport visszavonulása ellen a leghatározottabban Ady Endre, a nagy forradalmi demokrata költő tiltakozott. Rövid, de gondolatokban rendkívül gazdag cikkéből a végkövetkeztetést tartalmazó bekezdéseket idézzük:

„Mi szeretjük a civilizálódó Nyugatot, de a germán Nyugatot nem szeretjük, nem akarjuk s igazán — még ma is — jobbat tudunk gondolni Bécsnél is, a junkereknél is, Pomerániánál is. Ha a magyar történelmi pártok legradikálisabbjának legradikálisabb szárnya Szentpétervár felé néz, nézzen és igaza van. Ha egy Károlyi látja legjobban, hogy az egyensúly, a mi szegény egyensúlyunk kedvéért kell Szentpétervárra menni, annál szebb. Ha Oroszországnak módjában volna bennünket új demokráciához s kultúrához juttatni, mint a Balkán-országokat, öröm volna, s biztos volna. Károlyi Mihály kivételes, tudós embernek látszik, aki nem a lengyel urak módján tervel és dolgozik s Oroszországnak nincs nagyobb érdeke, mint egy szép, gazdag, demokratikus Magyarország a többfajta germán rivalitás előtt.

Kár volna, ha Károlyi Mihály akármilyen okból visszamaradna a szentpétervári úttól, mivel ez az út már sok ezerünk szívében kész és egyetlen út.”⁸⁹

Az Ady-cikkben kifejtett gondolatmenetet egyetlen korabeli párt vagy szervezett politikai csoportosulás álláspontjával sem lehet pontosan azonosítani. A legkövetkezetesebben szegült szembe a német és osztrák militarizmussal, s ezért élesen elütött a polgári radikális politikusok és publicisták véleményétől. Nem takarta el a cárizmus „abszolutizmusát, úr-úrságát, papi nyomását”, egész „gyilkos karakterét”, vagyis éppen azt tartotta szem előtt, amiről a Szentpétervárra készülő függetlenségi pártiak közül többen tudni sem akartak. A függetlenségi párt eszmekörétől abban is különbözött, hogy a tervezett orosz—magyar szövetségben a hangsúlyt a függetlenséggel egybekötött demokratikus átalakulás lehetőségére helyezte. A szociáldemokrata cikkek fölé a forradalmiságtól egyáltalán nem idegen józan realitást emelte. Nem tartotta eleve kizártnak, hogy a cári Oroszország külpolitikája objektíve segítséget adhasson valamely szomszédos kis nép más nagyhatalom ellen irányuló nemzeti felszabadító küzdelmének. A cikk bevezetése a Balkán-országok példájára hivatkozva konkrét történelmi példákon bizonyította ezt a lehetőséget. Ady nagyogóan megértette a cári külpolitikának azt a sajátosságát (amelyre már a tudományos szocializmus megalapítói is rámutattak), hogy az otthon hiperkonzervatív cárizmus külföldi érdekeitől sarkallva egyes esetekben a szélső liberalizmus ábruháját is magára öltötte.

Ady a szentpétervári utazásban a „nagy merészség” jelképét, a nemzeti és társadalmi *tett* szimbólumát látta. Ma már tudjuk, hogy néhány héttel az első világháború előtt Ady eszméje utópia volt; de előremutató, serkentő utópia. A magyar költő még a cárizmus fennállása idejében a magyar függetlenség és

⁸⁸ A Kossuth-Zászló több ízben rokonszenvenvel írt az orosz forradalmárokról. Jún. 14-i számában például a hivatalos Oroszországgal szemben védelmébe vette a földalatti mozgalmat (12. l. „Lesz-e gyümölcs a fán?”). A köztársaságiak Oroszország-szemléletének ellentmondásaira fényt vet, hogy ugyanekkor idealizálták az oroszországi parasztság jogi helyzetét: „sóhajtván gondolunk Oroszországra, ahol nincs eset arra, hogy az orosz parasztot, a muzsikot kihágásért elítélnék.” Uo. 5. l.

⁸⁹ Új Magyar Szemle. Májusi szám. — „A szentpétervári út.” Közli *Földessy Gyula*: Ady Endre válogatott cikkei és tanulmányai. Bpest 1954. 362—364. l.

demokrácia támaszát kereste Oroszországban (kibontakozóban levő forradalmi energiáját egyébként többször méltatta).

Az események azonban egyelőre nem igazolták Ady Endre látnoki szavait. Május 3-án közzétették Justh Gyula nyilatkozatát, amely megerősítette a szentpétervári út bizonytalan időre szóló elhalasztását. Lovászy ugyanitt megjelent rövid tájékoztatása megkerülte az utazás konkrét problémáit. A Nap szerkesztősége a nyilatkozatokat bevezető kommentárjában megjegyezte, hogy a májusra ígért utazást a nyár folyamán, vagy az ősz-előtti bonyolítják le.⁹⁰ A „Magyarország” azt igyekezett elhitetni olvasóival, hogy „nem az a fontos kérdés, hogy ez a kirándulás tényleg megtörténik-e, hanem az a hangulat, amely a magyar közvéleményben megnyilatkozott a még csak nem is felelős helyen felmerült tervvel szemben”.⁹¹

Május hetedikén a függetlenségi párt vezetősége hivatalos tájékoztatásban adta hírül, hogy a szentpétervári utazás augusztusban merülhet fel újra, és a párt eredményének könyvelte el, hogy Apponyit sikerült megnyugtatót.⁹² Mindössze két nap múlva a Nap már azt közölte, hogy augusztusban is csak *tervként* jöhet ismét szóba Szentpétervár, mert a képviselők egy újonnan felmerült ötlet szerint először Párizsba látogatnak.⁹³

A Károlyi-frakció legtöbb tagja ekkor nem vette észre, hogy amíg a szentpétervári út feltétlenül nagyhatású politikai demonstrációt kínált a hármasszövetség ellen, addig a francia bankházak küszöbének koptatását más színben is fel lehetett tüntetni.

Nagy György, a köztársasági mozgalom vezetője örömmel üdvözölte a franciaországi látogatás tervét. A függetlenségi párt hirtelen támadt egysége inkább lelkesedésre, mint gyanakvásra készítette. A párizsi kirándulás tervében, amely ekkor tulajdonképpen a németbarát-szárny által kicsikart kompromisszum volt, helytelenül a hármasszövetség ellenfeleinek győzelmét látta. De éppen azért, mert jórészt félreismerte a helyzetet, még nyomatékosabban követelte a függetlenségi párttól, hogy „nyíltan, bátran foglaljon állást a hármasszövetség ellen. Az erős germán kéz — hangoztatta Nagy György — megfojt minden szabad magyar mozdulatot s nemzeti öngyilkosságot jelent, ha békésen, gyáván tűrjük, hogy a germán csizma magyar érdekek letiprásával siessen Kelet-Európa piacára.”⁹⁴

A radikális külpolitikai akció ügye azonban már bevégeztetett. A hódmezővásárhelyi népgyűlésen (amelynek április végén még azt a feladatot adták, hogy hirdesse meg a függetlenségi párt új külpolitikai irányzatát) Justh Gyula csak általánosságban beszélt a külföldi látogatások hasznáról, de nem említette se a szentpétervári, se a párizsi utat.⁹⁵

Ilyen körülmények között a kormányssajtó nem minden alap nélkül állapította meg, hogy úgy látszik a szentpétervári utazás gondolata már a múlté, pedig: „Hiteken keresztül ez a kérdés volt a politikai szóbeszéd egyetlen tárgya

⁹⁰ A Nap, 1914. máj. 3. 1. l. — „Tisza, Justh és — Pétervár.”

⁹¹ Magyarország, 1914. máj. 7. 4—5. l. — „Orosz újság Károlyi amerikai útjáról és a pétervári látogatásról.”

⁹² A Nap 1914. máj. 7. 1. l.

⁹³ Uo. május 9. 1. l. — „Párizsba megy nyáron a Függetlenségi Párt.”

⁹⁴ Kossuth-Zászló, 1914. máj. 24. 9. l. — „Népgyűlés Hódmezővásárhelyen.” — Ld. a máj. 17-i számban megjelent „A párisi út” c. cikket (3—4. l.).

⁹⁵ Magyarország, 1914. máj. 19. 7. l. — „Justh és Károlyi Hódmezővásárhelyen.”

és nincs felnőtt ember az országban, aki ne tudott volna róla.”⁹⁶ A munkapárton élcelődtek: Justh Gyula most tizenhat függetlenségi képviselővel együtt „kítheti az ablakba” a megváltott útlevelét.

Május derekától a delegáció albizottságainak, majd plénumának ülései vonták magukra a közfigyelmet. A közös külügyminisztérium és a magyar kormány teljes harcikészültségben várta a függetlenségi párti képviselők fel szólalásait. A Monarchia urai attól tartottak, hogy a delegációs tárgyalások újabb kiindulópontot jelenthetnek az ellenzéki külpolitikai akció felújításához. Amint az újságok feljegyezték, az albizottság üléseire Berchtold Lipóttal az élen teljes létszámban felvonultak a közös külügyminisztérium vezető tisztviselői, a közös hadügyminisztérium tábornokai és tengerésztisztjei. Tisza István egy utazó bőröndnek beillő aktatáskával jelent meg.

A hivatalos körök azonban csakhamar meggyőződtek, hogy szorongásuk jórészt indokolatlan volt. Az albizottsági üléseken nem ismétlődött meg az április végi hang, még Károlyi és a hozzá közelállók részéről sem.⁹⁷ Tisza István jó taktikai érzékkel látszólag „elébement” az ellenzéknek. Hangoztatta, hogy a Monarchia békében és barátságban kíván élni Oroszországgal, elismerte a külföldi utazások hasznosságát, de mindehhez hozzáfűzte, hogy nem olyan utazást kíván, amely egy ellenséges koalícióhoz tartozó országban demonstrál a hármasszövetség ellen. Most az ellenzéken volt a gúnyolódás sora: a függetlenségi lapok nagy kedvteléssel figurázták ki Tisza István hirtelen támadt orosz-barátságát.⁹⁸

Az ellenzék ugyan nem szónokolt a hármasszövetséggel történő szakításról, nem követelt gyökeres külügyi változásokat, a kormánypárt mégis ezzel az eszmével viaskodott. Lukács György munkapárti képviselő azt a kérdést intézte a delegáció tagjaihoz: „Szabad-e még csak a gondolatát is felvetni annak, hogy a mi fejlődésünknek, a mi boldogulásunknak, a mi továbbhaladásunknak legbiztosabb zálogát: a hármasszövetséget megbontsuk, vagy csak meglazítani is próbáljuk avégből, hogy Oroszországgal szorosabb barátságba juthassunk?”⁹⁹

Hasonló szellemben szólalt fel Khuen-Héderváry Károly.¹⁰⁰

Andrássy Gyula és Apponyi Albert bizonyos fenntartások (főleg agrárius gazdasági sérelmek) hangoztatása ellenére a legdöntőbb kérdés, a német szövetség tekintetében szilárdan támogatták a kormányt. Az utóbbi kijelentette, hogy Magyarország kedvező helyzete „megváltoznék abban a pillanatban, amelyben nekünk nem volna Oroszországtól független, erős hatalmi bázisunk, hanem hatalmunk bázisát Oroszországban keressük”.¹⁰¹

Tisza István meglepéssel és örömmel üdvözölte az ellenzék részéről mutatkozó engedékeny hangulatot, és az addigi delegációs vitát egy érdekes kérdés formájában összegezte. „Most én azt kérdelem tőlük — fordult a függetlenségi párt képviselői felé —, hogyha valaha Magyarországon egy olyan kormány alakulna — bizonyára fog is alakulni —, amelyiknek irányadó tagjai Andrássy Gyula gróf és Apponyi Albert gróf, és ezek a hármasszövetségi politika mellett irá-

⁹⁶ Igazmondó, 1914. máj. 9. 3. l. — „Politikai krónika.”

⁹⁷ Vö. Magyarország, 1914. máj. 13. 4–5. l. — „A külügyi vita.”

⁹⁸ Ld. uo. máj. 15. 2–3. l. — „Tisza és Oroszország. A miniszterelnök csodálatos nézetváltozásai.”

⁹⁹ A közügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött bizottság naplója. 1914. 145. l. máj. 26.

¹⁰⁰ Uo. 176–177. l. — máj. 27.

¹⁰¹ Uo. 132. l. — máj. 26.; 174. l. — máj. 27.

nyítják Magyarországnak külpolitikai befolyását, vajjon akkor meg fogják-e vonni bizalmukat ettől a kormánytól, vagy támogatni fogják ezt a kormányt? Mert ha ezt a kormányt támogatni fogják hármasszövetséges politikája daczára, akkor az ő kifogásaik a hármasszövetség ellen mindenestre akadémikus természetűek . . . abban a perczben bele fognak nyugodni a hármasszövetségbe, amely perczben a hármasszövetséget előttük egy olyan magyar kormány képviseli, amely nekik különben szimpatikus.”¹⁰²

Tisza kérdése és a hozzáfűzött kommentár bizonyítja: ragyogóan megértette, hogyan értelmezi az ellenzék tekintélyes része azt a sokat hangoztatott formulát, hogy szembe kell szállni a hármasszövetség „jelenlegi” politikájával.

A választ Károlyi Mihály és Lovászy Márton különös érdeklődéssel fogadott felszólalásai adták meg. A függetlenségi párt ügyvezető elnöke többórás beszédében részletesen felsorolta azokat a magyar mezőgazdasági és ipari sérelmeket, amelyek a Németországgal kötött előnytelen vámszerződésből és a német kormány gazdaságpolitikájából következtek. Felemlelte tiltakozó szavát a háborús politika ellen. Barátságos kapcsolatokat kívánt Franciaországgal és Oroszországgal. A Tisza által feltett döntő kérdésre azonban (arra, hogy a függetlenségi párt minden körülmények között a német szövetség ellen fordul, vagy hajlandó bizonyos feltételekkel a kiegyezésre) egész okfejtésével ellenkező módon azt a választ adta, hogyha Andrássyék „másként” intézik a hármasszövetséges politikát, akkor „theóriában meglehetne nekem a nézeteim, de egész másképen nézném a külügyminiszter politikáját, mint ma”.¹⁰³

Lovászy Márton beszéde a Károlyi Mihály által kitaposott csapáson haladt. Tiszának adott válasza: lehetetlennek tartja, hogy Andrássy Gyula és Apponyi Albert kormányzása mellett úgy kezeljék a hármasszövetség külpolitikáját, mint Tisza idején.¹⁰⁴ Ebben implicite benne rejtett, hogy Andrássyval és Apponyival eltűrnék a hármasszövetséget.

E válaszok az Apponyi és Andrássy személyéhez (és természetesen a hármasszövetséghez) fűződő igen jelentős illúziókról tanúskodtak. A megalapozatlan reményseknek és a németbarát ellenzéki csoportok nyomásának eredményeképpen a delegáció ülésein még a függetlenségi párt Justh—Károlyi-csoportja sem követelt feltétel nélküli szakítást a hármasszövetséggel.

Május 29-én Kossuth Ferenc meghalt, a párt másik elnöke, Justh Gyula pedig lemondott tisztségéről. Apponyi Albert, hogy ezzel is befolyásolja Károlyit, elhárította magától az elnökjelöltséget és Károlyinak engedte át a helyet, akit a párt meg is választott. A delegációban kifejtettek figyelembevételével megérthetjük, hogy egyelőre miért nem került sor a német szövetség és a háborús politika elleni határozottabb és helyesebb fellépésre.

A szentpétervári út lekerülhetett az újságok első lapjairól és a különféle gyűlések napirendjéről, de a közvéleményben még mindig újabb és újabb rezdüléseket keltett. Júniusban több cikk jelent meg a függetlenségi sajtóban, amely bizonyította, hogy a párttal rokonszenvező tudósokat és publicistákat megragadták és továbbra is foglalkoztatták a szentpétervári ügygel kapcsolatban felmerült gondolatok.

¹⁰² Uo. 188. l. — máj. 27.

¹⁰³ Uo. 189—199. l. — máj. 27. — Károlyi beszédében a Monarchia balkánpolitikájával és a magyarországi nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban még nacionalista mozzanatokkal találkozunk.

¹⁰⁴ Uo. 207—209. l. — máj. 29.

Erre az időszakra érett ki teljesen az 1849. évi cári beavatkozás bizonyos fokig módosított értékelése. Az osztrák és munkapárti érvekkel vitatkozó függetlenségek már korábban is tettek újszerűen ható észrevételeket a világosi események nemzetközi összefüggéseire.

„Bécs döfött le minket, s a muszka sereg csak kölcsönként kard volt a kezében ehhez a mészárláshoz. S most azt kívánja, hogy a kardot gyűljük, a kezét pedig szeretettel csókolgassuk! Soha ilyen furcsa tréfát!” — írta Buza Barna.¹⁰⁵ A Magyarország más alkalommal így felelt a Neue Freie Pressének: „Kár volt kegyeletsértő módon felidézni a gyászos napokat s politikai érveknek megtenni egy nemzet könnyeit. Igen, mi emlékezünk Világosra, tudjuk, ki zúdította ránk az orosz sereget s nem felejtettük el Aradot sem.”¹⁰⁶ Ugyanez az alakulóban levő gondolat bukkant fel Lovászy félegyházi beszédében,¹⁰⁷ hogy azután május elején már határozott ítéletté sűrűsödjék; „nem az a főbűnös, aki bejött minket letörni, hanem az, aki a nyakunkra behívta . . . Hát Bécshez, aki ránk hozta a muszkát, lehetünk barátságosak, de a muszkához, aki csak másnak a hívására, másnak a kedvéért jött be ránk, nem?”¹⁰⁸

Az utalásszerű megjegyzéseket júniusban Pázmándy Dénes fiatal, Oroszországot járt történész támasztotta alá tudományosan a kutatásait röviden összegező „Magyarország”-ban megjelent cikksorozatában. A cikkek az osztrák udvar aktív kezdeményező szerepét bizonyították a cári intervenció létrejöttében. Pázmándy a következő aktuálpolitikai tanulssággal zárta történeti fejtegetéseit: „Bármint igyekezzék a német befolyás a civódást az orosz és magyar nép között — saját érdekében — permanenciában tartani, a kölcsönös megértés köztük már folyamatban van és bizonyára rövid időn belül őszinte barátság fog kifejlődni. Rákóczi Nagy Péter elősmerte nemcsak Erdély fejedelmének, de Magyarország urának is — Önöd után! — és vele véd- és dacszövetséget kötött. Az út tehát már kétszáz évvel ezelőtt ki lett számunkra jelölve. Ideje, hogy kövessük a helyes irányt.” Mindehhez Pázmándy Kossuth Lajos 1886. szeptember 25-én kelt levelének egyik részletét csatolta, ahol a magyar szabadságharc egykori vezére baráti hangon nyilatkozott az orosz népről.¹⁰⁹

Mind a történelmi, mind a politikai mérlegelés arra a következtetésre készítette a függetlenségi pártiak és köztársaságiak egy csoportját, hogy „nem ostoba, nem is felületes eszme tehát az orosz—magyar barátkozás eszméje, a józan ész maga követeli, hogy onnan keressünk barátokat, ahonnan a legtöbb anyagi és erkölcsi előnyöket remélhetjük”.¹¹⁰

A világháború áradata csaknem teljesen elsöpörte a szentpétervári utazás tervének emlékét. A hatóságok azonban számontartották az 1914 tavaszán kialakult függetlenségi párti tömeghangulatot, és még az orosz betörés idején is attól tartottak, hogy a függetlenségi pártiakban kiújul a rokonszenyvé érzése. A máramaroszigeti határrendőrtanácsos 1914. szeptember 25-én érdekes kíséreléssel küldte meg a Belügyminisztériumnak egyik ügynöki jelentését. A kísérelévből kitűnik, hogy a rendőrtiszt szemében a függetlenségi párti

¹⁰⁵ Magyarország, 1914. ápr. 9. 1. l. — „Emlékezzünk Világosra!”

¹⁰⁶ Uo. ápr. 11. 3. l.

¹⁰⁷ Uo. ápr. 21. 1. l.

¹⁰⁸ Uo. máj. 6. 6. l. — „Az orosz barátság.”

¹⁰⁹ Uo. jún. 7. 7—8. l. — „Hogyan hozták be a muszkát 1849-ben”; jún. 26. 5. l. — „A varsói konvenció és előzményei. I.”; jún. 28. 5—7. l. — „A varsói konvenció és előzményei. II.”

¹¹⁰ Kossuth-Zászló, 1914. jún. 7. 13—14. l.; jún. 14. 11. l. — Csernőy László: „Az orosz—magyar barátság.”

meggyőződés valamiképpen kapcsolatban állt az orosz szimpátiákkal: „Homieskő detectiv — így szölt a kísérő levél — az útjában tapasztaltokról (sic) a hiteles másolatban ide terjesztett jelentését adta be hozzám, s ösmerve azon vidék egyes községeinek nagy függetlenségi párti hajlamait, lehetségesnek tartom a szóbeli jelentés azon részét, hogy e különben színmagyar honpolgárookra az orosz proclamatio hatással lehet, miért is a jelentést mély tisztelettel felterjesztem.”¹¹¹

A fogságba esett magyar tisztek és katonák kihallgatásánál szintén felbukkant a szentpétervári utazással összefüggő gondolatkör. A Károlyi-csoporttal rokonszenvező tisztek a kihallgatást arra használták fel, hogy javaslatokat tegyenek az orosz kormánynak Magyarországgal szemben folytatott politikája megváltoztatására. A foglyok szavai szerint, ha a magyarok az orosz kormánytól szilárd garanciát nyernének arra nézve, hogy önálló államot alakíthatnak, úgy elszakadnának a németektől.¹¹²

И. ДОЛМАНЬОШ

МИХАЙ КАРОЙИ и «САНКТПЕТЕРБУРГСКИЙ ПУТЬ»

(Мысль венгеро—русского союза в 1914 г.)

Резюме

Венгерские буржуазные оппозиционные партии во внутривнутриполитическом отношении отнесенные на задний план, в конце 1913 и в первой половине 1914 гг., энергичной внешнеполитической демонстрацией желали содействовать провалу правительства Тиса. Этот внешнеполитический переворот с одной стороны показал известную радикализацию оппозиции, а с другой стороны он показал, что без последовательной демократической программы оппозиция не могла развернуть массовое движение должной силы.

Самым главным зачинщиком внешнеполитического контрудара была группа Юста—Каройи в партии независимости. Михай Каройи не удовлетворился политикой объявления ущемления политических прав, но и приступил к активным внешнеполитическим мероприятиям. Он кроме парижского и американского путешествий запланировал один визит в Санкт-Петербург, при помощи этого последнего он хотел содействовать демонстрации против немецкого союза, и возможности ориентации в сторону антанты.

В истории партии независимости даже личная внешнеполитическая акция считалась чрезвычайным событием, мысль порыва с троянским союзом, и создание анти-габсбургского венгеро-русского союза показался почти революционным значением.

План санктпетербургского пути стал известным еще перед его осуществлением, и пока Каройи находился в Америке план Каройи вызвал большой отклик в группе Юста партии независимости и республиканском движении Дёрда Надья. Они начали готовиться к путешествию делегации от партии независимости в Россию. В глазах масс, стремящихся к полной национальной независимости и протестующих против чрезмерной гонки вооружения путешествие в Санкт-Петербург стало символом политики порыва с Германией и создания самостоятельной государственности. Статья Эндре Ади, революционного поэта «Санктпетербургский путь» отражала настроение масс.

Санктпетербургский путь и надежды связанные с ним в результате переплетения внешнеполитического и внутреннего положения не могли осуществляться.

После приезда на родину Каройи выяснилось, что концепция санктпетербургского мероприятия выходят за рамки плана не только группы Андраши, но и группы Ференца Кошшута—Алберта Аппони в партии независимости по осуществлению провала правительства Тиса. Эти оппозиционные круги немецкой ориентации оказали большое давление на вернувшегося административного председателя партии независимости и в это время сам Михай Каройи и его политическая группа тоже не решались окончательно повернуть против троянского союза и порыва с Австрией.

¹¹¹ OL. BM. res. 1914. 10. tétel. 5030.

¹¹² Józsa Antal: Adalékok az oroszországi magyar hadifoglyok történetéhez. Hadtörténeti Közlemények. 1961. 2. 648. l.

I. DOLMÁNYOS

MIHÁLY KÁROLYI ET «LE VOYAGE A SAINT-PÉTERSBOURG» (L'IDÉE DE L'ALLIANCE RUSSO-HONGROISE EN 1914)

Résumé

A la fin de 1913 et au début de 1914 les partis bourgeois oppositionnels de Hongrie réduits à la retraite dans le domaine de la politique intérieure entendaient accélérer, ayant recours à des manifestations sur le plan de la politique extérieure, l'effondrement du gouvernement de Tisza. Ce tournant renvoya d'une part à une certaine radicalisation qui se fit prévaloir au sein de l'opposition et attesta d'autre part que, faute d'un programme conséquemment démocratique, elle ne se révèle pas à même de développer un vigoureux mouvement de masses.

Le groupe qui au sein du Parti d'Indépendance se vit dirigé par Justh et Károlyi s'affirma le principal solliciteur d'un contre-coup à porter quant à la politique extérieure. Loin d'être content d'une politique protestataire Mihály Károlyi se mit à déployer une vive activité sur le plan de la politique extérieure. A côté des voyages faits à Paris et en Amérique il projeta une visite à rendre à Pétersbourg, visite appelée à renforcer une démonstration manifestée contre l'alliance conclue avec l'Allemagne et à illustrer la possibilité d'une politique sympathisant avec les puissances de l'Entente. Rien qu'une orientation faite à titre individuel en matière de politique extérieure s'avéra déjà dans l'histoire du Parti d'Indépendance un événement d'un intérêt extraordinaire, l'idée d'une rupture avec l'alliance tripartite, elle, et la conclusion éventuelle d'une alliance russo-hongroise fut envisagée comme un pas par excellence révolutionnaire.

Dès avant sa réalisation le plan d'un voyage à faire à Pétersbourg venait de s'ébruiter et pendant le séjour passé en Amérique par Mihály Károlyi il rencontra de vives répercussions dans l'aile gauche dirigée par Justh au sein du Parti d'Indépendance, ainsi que dans le mouvement républicain conduit par György Nagy. Ils se mirent à préparer le voyage à faire en Russie par un groupe de députés adhérents du Parti d'Indépendance. Quant aux masses assoiffées d'une indépendance totale et s'opposant à un armement excessif, le voyage à Pétersbourg et une rupture éventuelle avec l'Autriche et l'Allemagne devinrent le symbole de la paix et d'un État indépendant à réaliser. C'est cette opinion publique qui se reflète dans la composition rédigée par le poète révolutionnaire hongrois, Endre Ady, sous le titre: „Voyage à Pétersbourg”.

Ce voyage et les espoirs y rattachés à tort ou à raison furent, en conséquence d'une complicité se faisant prévaloir sur le plan de la politique intérieure et extérieure, voués à l'échec.

Après le retour de Károlyi il devint manifeste que l'idée d'une pareille entreprise dépassa non seulement les conceptions du groupe d'Andrássy visant à l'effondrement du gouvernement de Tisza, mais aussi celles prêchées par la ligne représentée au sein du Parti d'Indépendance par Ferenc Kossuth et Albert Apponyi. Ces cercles oppositionnels témoignant d'une sympathie à l'égard de l'Autriche et de l'Allemagne exercèrent une pression accentuée au sein du Parti d'Indépendance sur son administrateur délégué rentré dans le pays; quant à Mihály Károlyi et son cercle ils ne se promirent pas encore, eux non plus, de s'opposer à tout prix à l'alliance tripartite et à prononcer pour une rupture définitive avec l'Autriche.